

ВІСТНИК

ПОЛІТИКИ, ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

Виходить що неділі. — Менших рукописей не звертаєть ся.
Адреса: Wistnyk, Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 6.
Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090

Передплата: річно—20 К., 10 карбованців; піврічно—12 К.,
6 карб.; квартално—6 К., 3 карб. Ціна поодинокого числа
50 сот., 25 коп. Зміна адреси 50 с., 25 коп.

V рік. Ч. 10.

Відень, 10-го марта 1918.

Ч. 193.

Шевченків „Заповіт“ і Україна.

*Як умру, то поховайте мене на могилі,
Серед степу широкого, на Вкраїні милій,
Щоб лани широкоголі і Дніпро і кручі
Було видно, було чути, як реве ревучий!*

*Як понесе з України у синє море
Кров ворожу,—от тоді я і лани і гори,
Все покину і полину до самого Бога
Молити ся. А до того — я не знаю Бога!*

*Поховайте та вставайте, кайдани порвіте,
І вражою злою кровю волю окропите.
І мене в семі великій, в семі божній, новій!
Не забудьте пам'янути незлим тихим словом*
Переяслав, 25/XII 1845. Т. Шевченко.

Свого роду національним гимном став Шевченків „Заповіт“ по вибуху революції. Лунав він і лунає на всяких зборах і маніфестаціях революційної України. І не задля бажання Шевченка поховати Його на Україні над Дніпром співають „Заповіт“ українські маси, бо-ж се бажання сповнили Його приятелі й прихильники з хвилею перенесення Його тіла з Петрограду до Канева. До теперішности й будуччини належить тільки уладження обстанова Шевченкової могили, а утримування її в гідній пам'яті Шевченка стані перейме без сумніву українська держава на рахунок українського державного скарбу.

Щось инше винесло „Заповіт“ Шевченка на верх хвиль українського національного ентузіазму. Видко, „Заповіт“ є висловом того, що пливе з серць тих мас, які не відбудуть зборів без відспівання „Заповіту“. Видко, друге бажання Шевченкового „Заповіту“, побіч поховання на Україні, стало, головню завдяки безсмертній пісні Кобзаря, бажаннем широких мас українського народу. Видко, кожний свідомий Українець почуваеть ся до обов'язку виконати й другу частину „Заповіту“, щоб не лишити ся довжником перед ясною пам'ятю Шевченка.

Коли ревучий Дніпро понесе з України ворожу кров у синє море, тоді тільки почуветь ся Шевченко щасливим. Щойно коли Україна окропить свою волю злою, ворожою кровю, приємно буде Шевченкови, як Його помяне незлим тихим словом нова, вольна велика українська семья.

Склало ся так, що саме в сто літ по уродженню Шевченка вибухла найбільша світова війна, яка по трилітнім триванню довела до революції там, „де од Молдованина аж до Фінна на всіх язиках“ все мовчало. І показало ся, що правительства рево-

Тарас Шевченко (1814—1861).

люційної Росії, від кадетського до ультраматеріалістично-соціалістичного — большевицького, всі далі продовжали політику царату супроти України. А большевицька війна Московщини з Україною тільки ствердила, як знаменито відчув Шевченко в 1845 р. передумови волі України. І хоч тоді кирило-методівські братчики снили про славянське збратанне і заразили своїми мріями й Шевченкову поезію, Шевченко все-таки своїм селянським розумом став незрівняно вище Костомарова та приятелів і в 1845 р. кликав до українського народу, щоб виборів національну й державну волю для свого краю.

Щойно тепер сповняєть ся друге бажання Шевченкового „Заповіту“. Тверда большевицька лекція привела провідників українського народу до того становища, на яким Шевченко стояв уже в 1845 р. в своїм „Заповіті“. З хвилею як найповнішого визволення України на економічній, культурній і політичній полі зпід впливу та зв'язи з Московщиною, з хвилею повної державної незалежности України від Московщини український народ матиме свідомість, що сповнив свій довг супроти свого найбільшого, Поета.

І тоді лишити ся для України тільки згадати свого найбільшого Сина „незлим тихим словом“. А найкращою згадкою Його пам'яті буде, побіч пам'ятників у столиці Київі й містах і селах України, побіч заложення у Київі окремого товариства для досліду Шевченкової творчости, часу й культу, створення вседержавної організації, яка мала-б на цілі облекшити можливість здобути освіту всім тим, що не матимуть на се власних засобів. Що міг би був дати Шевченко при систематичній освіті! Доля Шевченка в здобуванню освіти се доля українських мас на шляху до світла правди, покинутих по-московцями й попольцями вищими верствами.

На звиш 250 літ смирнула Московщина наш національний похід вперед і тепер приходиться ся нам подвоїти й потроїти енергію, щоб здогнати незроблене в пропавшій часі й визволити українську культуру зпід московських впливів, зробити її як найбільше самостійною і оригінальною. В хвилі здобуття повної незалежності України треба подумати українському народови над будовою нерукотворного пам'ятника Шевченка, організації, яка обіймала-б увесь український народ, а яка давала-б змогу добути систематичну освіту кожному талантові, в якім напрямі не проявив ся-б сей талант.

У ВЕЛИКІ ДНІ.

... І мене в семі великій,
В семі вольній, новій,
Не забудьте помянути
Незлим тихим словом.
(„Заповіт“).

*О, Генію! Нарід твій не забув тебе
І навіть жив завжди одним лише тобою
І в імені твоім синів своїх веде
Тепер вперед до щастя і розвою.*

*А в час, коли найбільший ворог внав,
Безславно внав, а з ним упали й пута,
Що твій нарід століття цілі мав,
Що ними вся Україна була вкута,—*

*То твій нарід в ці перші волі дні,
Коли крутом все з радості пляло,
Твоєму Генію співав хвали пісні,
Твоє лиш імя скрізь все шепотіло.*

*Це був величний звіт, якого світ не знав,
Якого в світі більш вже може і не буде:
То Генія свого нарід твій шанував,
То пам'яті Твоїй вклонялись віллі моде.*

*Було це рік тому... Сьогодні-ж свято знов,
Україна знов тебе, мачи Генію, шанує
І в імені твоім відродження своє
В отсі великі дні нарід Твій скрізь святкує.*

*Бо сталося те, чою Ти все життя бажав:
Україна вілна вже і Твоїй нарід на волі
І стелить ся йому вперед широкий шлях,
Залитий світлом правди, щастя, волі.*

*І кожний крок вперед на новому шляху
Ми знаменуєм все величними піснями
Твоїми, Генію!.. Хоч тілом Ти й помер,
То духом все живий і є постійно з нами.*

Полонений М. Капельгородський.

В сімдесяті роковини кирило-методі- ївської справи.*)

Наше щорічне свято Шевченківське цього року (1917. Ред.) зійшло ся з великим евтом воскресення України—величною хвилею, якої не переживала Україна від свого визволення „від іга лядського, єгипетського“ великим повстанням 1647—48 р. Тоді малий сотник чигиринський, збентежений до краю, вибитий з свого рідного гнізда, позбавлений всього, став на чолі запорозького своєвільного козацтва і дав притоку великому рухови, що повалив польське панування над українським народом і визволив зпід польського режиму східну Україну. Тепер — скільки судити можна по уривковим відомостям — ролю такої запальної іскри відіграв гурток свідомих Українців у Петрограді, що знайшов дорогу до

*) Друковано в 1-й кн. „Літературно-Наукового Вістника“ 1917 р. у Кївї, коли ще Україна стояла на федеративнім принципі.

гвардії Українців-салдатів, сих найголовніших сторожів царської деспотії, і завдяки їх починові вилетіла в повітре „в'язниця народів“, в котрій першим між в'язнями сидів сам „державний“ великоруський нарід разом з недержавними народами Росії. А на перехрестю тих ниток, що йдуть від великого народнього повстання України 1647/8 року до сього нового її визволення, тільки що пережитою нами революцією, стоїть вічної пам'яті Кирило-методіївське братство, котрому в сімдесятилітню річницю його хрестних днів, що припадають саме тепер, належить від нас вдячний спомин і слово пошани перед великим подвигом мисли, від котрого веде свій початок Нова Україна.

Ми й досі все ще мало знаємо, як формувалась ся громада і якими дорогами виробляла ся її програма. „Товариство“ захоплено в стадії формації, в процесі творення спільної програми, котра мала знайти середню лінію між різними течіями дуже ріжнотанітної ідеології братчиків, об'єднати їх на спільній національно-політичній платформі і перетопити ріжні напрями в один односпайний порив. Організаційна робота розвивала ся протягом 1846 року, коли в Кївї зійшли ся головніші з учасників. Різдвяна розмова їх у Гулака була підслухана доносчиком Петровим і доля братства була порішена вже тоді. Офіційний донос був поданий Петровим 3 марта, від середини сього місяця почали ся арешти і ревізії у членів братства (першим ухоплено Гулака). Протягом квітня і першої половини мая були переведені слідство і допити. Як відомо, результати їх випали досить щасливо для братчиків: шеф жандармів признав, що доноси і перші відомости, зібрані адміністрацією, перебільшили вагу справи, і в дійсності вона виявила ся не такою небезпечною, очевидно, завдяки чуйности жандармерії, що встигла захопити і знищити небезпечні замисли в самих початках і тим чином „утвердила на десятки літ спокій в Малоросії, що міг бути нарушений“. Вдоволений таким оборотом справи, признаним самим царем, шеф Орлов подав доволі поміркований, в порівнянні з початковим розмахом адміністрації, проєкт покарання братчиків. Царь конфірмував його 28 мая 1847 року.

Братчики перенесли страшні моральні страждання, пройшли тернисту путь в'язниці, інквізиторських допитів, всякого рода понижень, недостатків. Вирвані з привичного оточення, від улюбленої роботи і викнені після довшої або коротшої висідки в обставини, зовсім непридатні для їх духового і творчого життя, — вони були навіть формально позбавлені або умисно поставлені в неможливість близької їм дорогої роботи. Ми маємо всяке право думати, що творчість великого генія України була безповоротно надломлена страшними умовами салдацтва, в котрі його поставлено. Було зломлене життя і діяльність інших визначних талантів, найкращих духових сил сучасного українського громадянства, як Костомарів, Гулак, Білозерський й ин. Але кінець кінцем, — хто знає, чи всі ті страшні страждання, які впали на них, ті втрати, які понесло в сїм спустошенню духове життя України, через зломанне таких визначних людей, через паніку, яка запанувала в громадянстві наслідком сих арештів і заслань і сливе припинила на ціле десятилітє його культурну і громадську роботу, — хто знає, кажу, чи все се не було ще невеликим викупом за ті незмірні вартости, які дав українському життю сміливий порив політичної мисли Кирило-методіївців!

Ми звикли рахувати початок відродження України від її оновлення літературного, уважаючи за граничний камінь з сього погляду вихід Енеїди Котляревського 1798 року. Се має розумієть ся, свої підстави і я зовсім не маю заміру їх захитувати. Але Нова Україна, в котрій живемо ми, — котра відкрила своє лице вже в політичних заходах 1890—1900-х років в Росії й за кордоном, ще повніше — під час перших днів свободи 1906—1907 рр., і вступає нарешті у весь

зрієт перед нами після нинішньої революції, — ся Нова Україна веде свій початок від товариства 1846 року, від кирило-методіївських братчиків.

Те, що дала російській революції й визволенню народів Росії українська політична думка, іде від їх сміливих протестів проти царського деспотизму, проти бюрократичного самовластя, проти всіх обмежень старого режиму, проти панування маючих і владущих верств і визиску ними робочих мас, проти поневолення селянства, проти темноти і безправя, в яких пробували демократичні верстви народу. Огненні строфи Шевченка, натхненні поклики Костомарова, пройняті ненавистю до царського самовластя, котрим держала ся вся система безправя і поневолення, мови різних молодших братчиків, особливо з селянства, взагалі з демократичних сподів, як Андрузький, Посяда й ин., вони запечатані, заборонені, вийняті з громадського ужитку, такі докотили ся до наших часів, коли не дорогою писання, то устного передання, щоб розгорнути нарешті тепер, в умовах всеросійського визволення, свої ідеї демократичної української республіки, федеративного об'єднання народів Росії, скасування всякого обмеження слова, організації, релігійних і всяких інших переконань, енергічних заходів коло фактичного зрівняння суспільних верств, дорогою широкої освіти, піднесення економічного добробуту. Ми живемо і рухаємо ся в сфері цих ідей кирило-методіївських братчиків, що серед безпросвітної пітьми тодішнього поневолення сміливо викликали на герць всі сили реакції і самовластя.

Їх літературна спадщина у великій частині загинула, а те, що заховало ся, і досі в значній частині зістало ся неприступним. Тепер тільки можна буде приступити до її студювання і публікування. За всім тим головні моменти кирило-методіївської ідеології виступають досить ясно. Вони дозволяють уставити не тільки звязки з нею для наших часів, але і звязки кирило-методіївських ідей з ідеологією старого визволення України, — спадщиною політичної української мисли XVII. в. і дають нам право дивити ся, як я уже сказав вище, на Кирило-методіївське товариство, як на перехрестну точку, де сходять ся наші звязки з старими політичними традиціями, визвольними змаганнями Старої України.

Ідеологія Кирило-методіївців складна, як увесь національний рух XIX віку. Ми бачимо тут впливи західно-європейської національної романтики кінця XVIII і початку XIX віку (ідеї народності та її історичного уґрунтування), славянофільство з його мріями про всеславянське братство, ідеалізацію славянського патріархального елемента і протиставлення славянської свободолюбності і демократизму германському аристократизму, католицькій виключності і татарській деспотії, відгуки російського визвольного і федералістичного руху 1820-х років („Соединенних Славян“ і декабристів), польського революційного романтизму (особливо Міцкевичевих „Книг паломництва польського народу“), західного християнського соціалізму з його покликом до повороту від офіційного християнства до первісної апостольської церкви з її демократизмом (проповіді Лямене й ин.) і французьких соціальних доктрин, проповідником котрих Костомарів називав Савича).

Але все се збирало ся коло одного центра, — того центра, який зіставав ся властивим нервом всього українського відродження XIX віку і творив той ґрунт, на котрий пересаджували ся і культивували ся всі ті впливи. Таким центром були традиції великої визвольної боротьби українського народу.

Першу ролу тут грала ідеалізація козацтва як ідеології вільности, рівности й братерства, найкращого й найвищого виразу найдорозших і найсердечніших змагань та мрій українського народу. Перепущена кирило-методіївськими братчиками через подвійний фільтр романтичного народни-

тва й ідеалістичного славянофільства, вона знайшла найкращий свій вираз у Костомарівським панегірику козащині в його „Книзі битія українського народу“. Вона виступає тут як найвище обявленне славянського й українського духу (се все одно, бо українська народня стихія представляє ся найвірнійшою представницею правдивого, невикривленого славянства), — принципів свободи, рівности й братерства. Козацтво було братством, де кожний, хто вступав, ставав братом інших, хочби був перед тим паном чи невільником. Старшина козацька вибирала ся на те, щоб служити всім по слову Христовому, — вона приймала свої уряди з примусу, як обовязок, і не було між козацтвом ніякої панської пихи ні титулів. Колиб козацтво поширило ся на всю Україну, воно-б зробило всіх козаками, себто людьми вільними й рівними, і се було-б початком повороту всієї Славянщини до її патріархального демократизму й свободи.

Другою підставою демократизму, принципів вільности, рівности й братерства в старій українській традиції був брацький рух України XVI—XVIII вв. Традиція про нього не була передана народною пам'яттю, він був виявлений і вияснений виключно науковою, історичною роботою — і тут особливо визначну ролу мала історична праця Костомарова (його зайняття історією унії для дисертації, знищеної, як звісно, і потім в новім обробленні опублікованої ним в 1860-х рр.). В тій же „Книзі битія“ знаходимо ентузіастичні слова про братства, що відродили серед Українців принципи апостольської церкви. І братства, демократизм і виборність української церкви з тих часів стали також одною з підстав українського традиційного демократизму і республіканізму — менше популярною, бо прийнятою тільки інтелігенцією, але тим не менше тривкою і впливовою.

Коли таким чином Костомарів — поруч з Гулаком і Кулішем — виступає в головній ролі щодо історичного уґрунтування республікансько-федеративної ідеології братчиків, і так би сказати, націоналізації всього того міжнародного політичного ідейного добра, нагромадженого Кирило-методіївцями, — великий Кобзарь відіграв єдину в своїм роді ролу популяризатора сеї ідеології в конкретних образах українського життя, української минувшини, які втіляли в собі проповідні ідеї її. Його незвичайно гаряче відношення до української історичної традиції, завзятий протест проти неперевірливої ідеалізації її зверхніх, показних сторін і нерозуміння дійсних демократичних і революційних вартостей та їх палку пропаганду ми помічаємо в його поезії ще перед останнім сформуванням братства. Правда, що наші відомості про початки його знайомості з голоснішими братчиками не докладні і може бути, що в дійсности його найгарячіші, найзапальніші вірші 1845 р. являють ся відгомном саме тих вступних суперечок, в котрих виробила ся кирило-методіївська ідеологія. В кождім разі, коли хто відживив українському громадянству, а головню широким верствам революційний зміст української традиції, се був, розумієть ся, Шевченко. Без нього вся духовна праця Кирило-методіївців, увесь подвиг їх життя в переважній частині зістав ся-б страченим для українського народу, для нинішнього визволення. Великому Кобзареві, Пророкови України, ми завдячуємо, що їх

слово пламенем взялось,
людям серце ростило
і по Вкраїні пронеслось, —

кинуло велику іскру в смутну хвилю.

Як відомо, Шевченко не присвятив Хмельниччині особливої уваги в своїй творчости. Правдоподібно його відпихав від неї той апогеоз великого гетьмана і його діла, в котрім мудрі земляки його зручно сполучили свій малоросійський патріотизм з російською лояльністю, а головню сам фінал — підданне під владу московських царів, про яке він не міг спокійно згадувати до кінця днів своїх (його звісна, незвичайно різка поминка по Богдані, написана під час останньої подорожі на Україну, за півтора року до смерті). Він спо-

минає Хмельниччину не як триумф визволеного народу, а як окрадення його з здобутих свобод „Богданом п'яним“. Переяславський акт, до якого він стільки разів повертав ся („Великий льох“, „Суботів“, „Як би то ти, Богдане п'яний“), з'явив ся для нього моментом найбільш страшним, найбільш ганебним в усій історії України.

Але тут саме Шевченко явно стоїть під впливом контрасту фіналу Хмельниччини з великим рухом народнього визволення, у власті якого живе його уява. Се очевидно, Шевченко мало згадує се визволення, але вся поезія його палає, гучить, гуде огнем сього великого народнього пориву, переданого невмирущою народньою традицією і підогрітою козацькою історіографією (включно до „Історії Русів“, „Запорозької Старини“). В ній джерело високого патосу Шевченкової поезії, її пророчого натхнення. Він розглядає сучасне життя, оцінює його й судить при світлі подумка Хмельниччини. Там вся краса, вся правда, вся сила. „Гайдамаки“ се тільки епігони її. Гетьманщина XVIII в. — одна „грязь Москви“. Сучасна Україна се одно берестецьке поле, що, раз почорнівши, вже не може зазеленіти...

Переяславський акт вихопив з рук визволеної України її кровю облиту волю, надії нового життя на основах свободи, рівності й братерства. Кирило-методіївці поставили своїм завданням вернути їй сю свободу і народовласте — замість гетьманщини XVIII в. демократичну українську республіку, замість старої лукавої звязи України з Московщиною та Польщею — свободну славянську федерацію. Николаївський режим вирвав з рук братчиків се діло, замкнувши в жандармські скрині їх натхненні і кровю серця писані твори, і розточивши їх самих по в'язницях, казармах і засланнях. Продовжити їх діло доля судила нашим часам.

Воно вершить ся тепер.

М. Грушевський.

У ВІНОК ҐЕНІЄВИ.

*Я убогий співець і в великі ці дні
Не мені би співати хвалебні пісні,
Бо і сам я убогий і муза моя,
Що родилась в неволі, теж вбога, як й я.
І не маємо ми ані вборів бучиних,
Ні коштовних бандур і ні струн голосних,
Тільки й того, що це серця щирою спів,
Без блискучих прикрас, без цвітних каменів.
Але й той, для кого в ці великі дні
Вся Україна співає хвалебні пісні,
Сам убогим родивсь і протямом всіх днів
Найщиріше любив своїх бідних братів,
І для нього увесь час дорожше було
Щире слово правдиве ніж злато й срібло.
Своїм генієм він розпадає мій спів
Без зовнішніх прикрас й розмальованих слів,
І цей пролісок, перший весняний цвіток
Прийме в своїй такій рясній лавровій вінок.*

Полонений Микола Капельгородський.

Мир з Україною перед парламентами центральної держави.

(Докінченне)*.

В дискусії берлінського Райхстагу над промовою державного секретаря д-ра Кільмана представник центру Гребер привітав мир з Україною та признав добрі його боки, але жадав перегляду справи Холмщини. Соціалдемократ Давід підкреслив, що мир з Україною повинен принести наслідки, яких від нього чекають. Він обстоював виправлення холмського кордону й гадав,

що треба уникати всього, що могло-б похнути Поляків до антанті. Поляк Зейда заявив, що мировий договір з Україною означає новий поділ Польщі, й підніс відомий протест Поляків проти прилучення Холмщини до України. Член поступової народньої партії Дове вітає пропозицію большевиків розпочати знову мирові переговори, але вони попереду мусять опустити край, захоплені ними насильством, а передовсім дати спокій молодій українській державі. Націоналліберал Штретземан дякував правительству за заключення миру з Україною і говорив, що передумовою заключення миру з Росією є признання з її боку заключеного миру з Україною. Консерватист Вестарп підніс значіння миру з Україною і відпер закиди, направлені проти української Холмщини, та жадав, щоб з Росією заключено мир не раніше, аж большевики опустять Україну. Незалежний соціалдемократ Ледебур заступав ту точку погляду, що Україна є частиною Росії й що з нею мир можна заключити, лише одночасно заключаючи мир з цілою Росією. Протест Поляків проти включення Холмщини до України він уважає голосом цілої польської нації. Після короткої відповіді д-ра Кільмана на закиди, зроблені протягом дебат над мировим договором з Україною, передано мировий договір до головної комісії.

При другім і третім читанню мирового договору з Україною дискусія обертає ся коло тих самих питань. На окрему згадку заслуговує реферат славного німецького географа проф. д-ра Пенка про польсько-українську межу, де він зазначив, що вона перебігає лінією, яку менше більше всі географи й автори етнографічних карт уважають польсько-українською етнографічною межею. При третім читанню Райхстаг прийняв мировий договір з Україною і додатковий договір всіма голосами проти голосів Поляків і незалежних соціалдемократів.

Дня 28 лютого у віденській палаті панів з приводу внеску на висловлення довіри гр. Чернінови др. Паттаї признав гр. Чернінови заслугу, що він використав положення, щоб наперед заключити мир з Україною. Бесідник домагав ся дати поміч Українській Центральній Раді в заведенню ладу, щоб сим робом австро-угорська монархія увійшла в тривку приязні зносини з Україною. Князь Карло Аверсперг зазначив, що ніхто в Австрії не міг би зрозуміти того, колиб задля Польщі ведено далі війну. Коли з огляду на польську справу все була мова про австрофільську розвязку з персональною унією, бесідник мусить сказати, що він волів би й австрійські Німці свободніше відітхнули-б, колиб Поляки власними силами вибудували собі державу й пішли собі тим шляхом, який приписує їм їх політика. Дати поміч Українській Народній Республіці й рятувати престиж австро-угорської монархії на Україні домагав ся др. Пленер. Др. Думба назвав мир з Україною економічним миром. Уважає просто неправдоподібною річю те, що Австро-Угорщина так, як зробила се Німеччина, не пішла Україні на поміч, щоб забезпечити собі економічні користи сього миру. Князь Кляри висловив велике задоволення, що прийшло до першого частинного миру, котрий є першим значним кроком до загального миру.

Митрополит Шенцицький висловив свій жаль, що Українців репрезентує в палаті панів тільки трьох членів і тому часто єпископ приневолений забирати голос в політичних справах. Погляд, що єпископ не повинен мішати ся до політичних справ, з ґрунту фальшивий. Єпископ має до сього рівне право, як і всі інші горожане держави, а часто сам обов'язок зневолює єпископа до такого виступу. Щодо питання, чи мир з Українською Народньою Республікою був би беззвісного полагодження холмської справи загалом можливий, бесідник висловлює переконання, що на інших умовах мир ніколи не прийшов би був до успіху. Бо не можна сумнівати ся, що всі Українці уважають холмську землю старим українським краєм, який не тільки під етнографічним оглядом тісно злучений з Україною, але який також через багато віків належав до української держави. Бесідник пригадує часи Великого Князівства Київського й Галицько-Волинського Королівства. З сим краєм зв'язані найкращі культурні й історичні традиції українського народу, а найкращі традиції краю,

* Пор. чч. 8 і 9.

геройські страждання за віру, добровільне мучеництво українських уніятів на Холмщині, є і зостануть на вічні часи доказом споконвічного українського характеру цього краю. Факт, що також і православні Українці ту святую мученичу кров шанують і почитають, може мати величезне значіння для утвердження західної традиції в цілій Українській Народній Республіці.

Коли заступники австро-угорської монархії зійшлися в Берестю з делегатами Української Народньої Республіки в справі мирових переговорів, Австрійці домагалися деяких матеріальних користей. Чейже сьому мирови надано імя мира для хліба. Що могла австро-угорська монархія посвятити в заміну за ті чинитьби? Очевидно, не могло тут ходити про признання самостійности республіки. Се признання не могло навіть бути предметом переговорів, бо було воно передумовою переговорів і такою мусіло воно зостати. Зрештою таке признання самостійности не було-б відповідним реванжем, тим більше, що мусіло-б воно оперти ся на обіцяння вже признанню антанті. Крім сього були наражені Українці через самі переговори, а ще більше через мировий договір на небезпеку війни з Росією. Колиб ще крім того засадничо жадано зречення сього краю, мусіли-б поставлені Австро-Угорщиною умови так звучати: Дайте нам хліба, виречіть ся провінції й зачніть війну з Росією.

Війна з Росією була-б для України дуже небезпечною, а вдержання воєнного стану з осередніми державами зовсім ні. Офензиви проти України не належало зовсім боятися, була-б вона зрештою також великим політичним блудом. Вдержання воєнного стану з осередніми державами було-б тому для України майже тим самим, що мир з ними. Супроти такого стану річей ясно, що відповідне означення західних меж по бажанням Українців було для України одиноким моментом, що промовляв за миром. Коли-ж в мирових переговорах мало ся діло з двома сторонами, з яких одна домагала ся майже всього, а друга тільки одної річі, не можна було нічого кращого зробити, як одній стороні тільки на сій одинокій точці уступити, щоб другу сторону тим самим примусити до уступства в усім. Большевики домагали ся всього. Вони бажали просто накинути народам осередніх держав большевицькі засади. Вони бажали перестроїти Австро-Угорщину й Німеччину на большевицькі держави. Натомість Українці домагали ся тільки сього одного, що очевидно з їх становища означало, що вони зрікають ся анексії. Визискати ситуацію так, аби довести до загального й почесного мира на цілім східнім фронті та здобути собі приязнь української держави, було трудним до осягнення успіхом, але великим успіхом! Сей успіх Австро-Угорщина здобула.

Правда, сказано, що мир з Великою Росією маємо швидше завдячити німецькій зброї ніж сій мировій штуці з Україною, що почасти правдиве, однак не можна заперечити, що заява Троцького, в якій він зрік ся мирових переговорів, була великим успіхом дипломатії, який міг спричинити тільки мировий договір з 9 лютого. Не можна заперечити, що сей мировий договір означає незвичайно щасливий і для Австро-Угорщини прихильний оборот на цілім східнім фронті. Він мусів з залізною послідовністю спричинити два інші мирові договори й тим самим зближає Австро-Угорщину дуже до загального мира. Що мир з Румунією скорше чи пізнійше наступить, се залежить більше від внутрішнього політичного положення Австро-Угорщини. Також мир на західнім фронті є сьогодні багато правдоподібнійший ніж перед місяцем. Наслідкам сих історичних випадків ніщо не стоїть на перешкоді. Однак се правда, що саме та залізна послідовність історії часами зовсім не бере під увагу аспірацій поодиноких народів.

Старій засаді, опертій на повільнім історичнім розвитку, засаді, суть якої полягає на уступленню меж поодиноким областей дипломатами, протиставить ся в новіших часах нова засада, яка ломить усі постанови давніх державних договорів і накидає нові угруповання, котрі більше відповідають свідо-

мости народів. Очевидно та засада побіджає, яка відповідає життю і потребам народу. Не ходить про се, що ухвалено на якімсь мировім конгресі, тільки про те, чого домагають ся під етнографічним оглядом окремі народи. Ходить про етнографічні межі, про право самоозначення народів. Завдяки мішаній комісії, в якій мають взяти участь представники всіх інтересованих народів, і супроти широкої області ділання сеї комісії намірено показати, що по війні між народами не має бути ні побідників ні побіджених, ні пануючих ні опанованих, а треба конче забезпечити згоду між народами. Велика користь етнографічних меж лежить в тім, що неможливим є панування одного народу над иншим. Засада етнографічних меж очевидно не може подобати ся тим, які привикли до гегемонії над иншими. Такої гегемонії не можна надалі вдержати, вона належить до пережитків минулої історичної доби. Се буде може найбільшим здобутком сеї війни.

Бесідник висловив вдоволення, що між усіма воюючими державами Українська Народня Республіка була перша, з якою заключено мир. Українцям в Галичині скоре покінчення війни на сім фронті дає нові надії. По війні треба буде зирвати з неодолюваною традицією і надужиттем. Бесідник висловив надію, що Українці під скиптром Габсбургів дістануть можливість розвинути повну національну силу.

Мировий договір з Росією.

Урядово доносять з Берестя під датою 3 марта: В мировім договорі, підписанім Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з одного боку, Росією з другого боку, зазначено, що названі держави годять ся скінчити стан війни й покінчити можливо скорше мирові переговори, по чім після вичислення уповноважених осіб ідуть такі умови:

1) Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина з одного боку й Росія з другого боку заявляють, що стан війни між ними скінчив ся. Вони порішили на далі жити між собою в приязні й мирі.

2) Сторони, що заключають договір, не будуть провадити жадної агітації чи пропаганди проти правительства або державних і військових інституцій другої сторони. Се зобов'язання має силу, наскільки воно торкаєть ся Росії, також для земель, зайнятих державами почвирного союзу.

3) Краї, які лежать на захід від лінії, щодо котрої умовили ся сторони, що заключають договір, і які належали ранійше до Росії, не будуть вже підлягати російській державній суверенності; умовлену лінію зазначено на залученій карті, яка є важною складовою частиною мирового договору. Точне означення сеї лінії переведе німецько-російська комісія. Для названих країв не впливають жадні обовязки супроти Росії з їх попередньої приналежности до неї. Росія зрікаєть ся всякого вмішування у внутрішні відносини сих країв. Німеччина й Австро-Угорщина мають намір уладити будучу долю сих країв в порозумінні з їх населенням.

4) Німеччина готова, як заключаєть ся загальний мир і переведець ся російську демобілізацію, опустити територію на схід від лінії, зазначеної в 3-ім артикулі, відступ 1, наскільки артикул 6 не говорить чогось иншого. Росія зробить все від неї залежне, щоб перевести можливо скорше евакуацію східно-анатолійських провінцій і віддати їх у відповіднім порядку Туреччині. Повіти Ардаган, Карс і Батум також негайно опустять російські війська. Росія не буде вмішувати ся в нове уладження державно-правних і народно-правних відносин сих повітів, але лишає населенню сих повітів перевести новий лад в порозумінні з сусідніми державами, себто з Туреччиною.

5) Росія негайно переведе цілковиту демобілізацію своєї війська, включно з новоутвореними частинами війська. Росія далі або переведе свої воєнні кораблі до російських портів або полишить їх там, де вони находять ся, до загального

заключення миру й роззброїть їх. Военні кораблі держав, які полишають ся у війні з державами почв'їрного союзу, наскільки вони знаходять ся в межах влади російської держави, підлягають тимже самим приписам, що російські кораблі. Военна область в Білім морі полишаєт ся до заключення загального мира. На Балтійськїм морі, як далеко там сягає власть російської держави, та в Чорнім морі негайно почнет ся очищуванне з мін. Торговельна морська плавба в сих частинах моря вільна й почнет ся негайно. Для установлення близших приписів, а саме для означення безпечних доріг для торговельних кораблів призначит ся мішані комісії. Шляхи плавби кораблів треба завше держати вільними від плаваючих мін.

6) Росія обов'язуєт ся негайно заключити мир з Українською Народньою Республікою і признати мировий договір між сею державою та державами почв'їрного союзу. Українську територію негайно очистит ся від російських військ і російської червоної гвардії. Росія припиняє всяку агітацію чи пропаганду проти правительства чи публичних установ Української Народньої Республіки. Естляндію і Ліфляндію також негайно опускають російські війська й російська червона гвардія. Східна межа Естляндії переходить загально по ріці Нарві. Східною межою Ліфляндії є в загальних рисах озеро Пейпусе і Пековське озеро до його південно-західного краю, далі переходить межа по Любанському озері в напрямі до Лівенгофа на Двині. Естляндію і Ліфляндію займає німецька поліція, поки там не заведеть ся суспільної безпечности власних кравчих інституцій і державного ладу. Росія пустить на вільну стоцу всіх арештованих і забраних мешканців Естляндії та Ліфляндії й дозволить на свободний поворот для всіх засланих Естляндців і Ліфляндців. Російське військо та червона гвардія опустять також можливо скорше Фінляндію і аляндські острови, а також російська фльота й російські інші морські военні сили опустять фінські пристані. Як довго лід не дозволить перевезти военных кораблів до російських портів, на них лишить ся лише незначна команда. Росія припиняє всяку агітацію і пропаганду проти правительства й публичних установ Фінляндії. Укріплення, вибудовані на аляндських островах, треба можливо скорше скасувати. Відносно постійного неукріплення сих островів і щодо інших мілітарних і корабельно-технічних справ, які їх торкають ся, заключить ся особливу умову між Німеччиною, Росією, Фінляндією і Швецією; є також умова, що в сій справі на бажанне Німеччини можна-б притягнути також інші держави, що сусіднують з Балтійським морем.

7) Виходячи з того факту, що Персія і Афганістан є вільними й незалежними державами, сторони, які заключають договір, зобов'язують ся шанувати політичну й господарську незалежність і територіальну непорушність сих держав.

8) Полонених з обох сторін пустять до їх рідного краю. Упорядкуванне справ, получених з сим, переводуть на основі поодиноких договорів, передбачених в 3 артикулі.

9) Сторони, які заключають договір, відмовляють ся обоюдно від звороту коштів війни, себто державних видатків як на веденне війни, так і на відшкодуванне шкід війни, себто тих шкід, які завдано їм і їх горожанам на полях війни наслідком мілітарних заходів або через реквизиції, переведені у ворожій державі.

10) Дипломатичні й консулярні зносини між сторонами, що заключають договір, відновлять ся зараз же по ратифікації мирового договору. Щодо припущення консулів з обох боків застерігають ся окремі умови.

11) Для господарських відносин між державами почв'їрного союзу й Росією міродатні установи в додатках 2—5, а саме другий додаток для німецько-російських, третій для австро-угорсько-російських, четвертий для болгарсько-російських, пятий для російсько-турецьких відносин.

12) Відновленне публичних і приватно-правних відносин, виміна полонених і інтернованих цивілістів, справа амнестії так само, як справа поводження з торговельними кораблями, які дістали ся в руки противника, упорядкують ся в окремих договорах з Росією, які творять важну складову частину теперішнього мирового договору і, оскільки можна, вступають одночасно з ним в силу.

13) При виясненню сього договору важні для відносин між Німеччиною і Росією німецький і російський текст, для відносин між Австро-Угорщиною і Росією німецький, угорський і російський текст, для відносин між Болгарією і Росією болгарський і російський текст, а для відносин між Туреччиною і Росією турецький і російський текст.

14) Теперішній мировий договір буде ратифікований. Ратифікаційні документи потрібно найскорше виміняти в Берліні. Російське правительство обов'язуєт ся перевести виміну ратифікаційних документів на бажанне одної з держав почв'їрного союзу протягом двох тижнів. Мировий договір вступає в силу по його ратифікації, оскільки його параграфів не змінять додаткові пункти.

Народ і армія.

Власна національна армія необхідна для народу, який з етнографічної маси перетворив ся в націю і утворив власну державу. За рік революції Україна перейшла щаблі свого розвитку, для якого вона при інших умовах потребувала-б десятиліття. Не минуло ще року від того часу, як Українці ще сперечали ся про те, яке має бути влада українського правительства, чи самою лише моральною, чи примусовою, опертою на силі, як кожда державна влада. Навіть свої матеріальні засоби хотіло українське правительство спочатку черпати з добровільних датків народніх мас. Дуже скоро показало ся, що моральний вплив українських центральних національних інституцій дійсно дуже великий, а майже необмежений в українських народніх масах, а разом з тим показало ся, що найбільша українська моральна влада не може бороти ся з опертою на силі або, ліпше сказати, на насильстві владою російської держави. Між російською державою і зорганізованою біля своїх інституцій українською нацією почала ся боротьба за державну владу, в якій Україна крок за кроком виборювала свою національно-державну самостійність.

Утворенне української армії йшло поруч з утворенням самої української держави; военний час сприяв у деякій мірі чисельному зростови т. зв. української армії, яка в розмірно короткім часі числила майже два мільйони українських салдатів, що були заступлені на другім військовім з'їзді. Але такий швидкий зріст української армії відбив ся дуже негативно на її якості. Українська армія показала ся незабаром значно слабшою від української державности. Традиції української державности й українська національно-політична думка не вмирали ніколи, як то яскраво показало відродженне українського народу в часі першої російської революції. За час від 1905 р. до вибуху другої революції та протягом її національна організація українського народу поступила далеко наперед. Зорганізована політична боротьба України проти російських кадетів, правительства Керенського й большевиків, яка скінчила ся такою блискучою перемогою Українців на виборах до загально-російських Установчих Зборів, показала, що Ц. Рада спираєт ся дійсно на широких народніх масах і Українська Народня Республіка стоїть на міцних ногах. Сьому не перечить і та обставина, що большевицька навала перекотила ся майже по цілій Україні й примусила Ц. Раду на якийсь час опустити столицю України. Большевики могли так опустошити Україну не лише тому, що деяка частина змосковщеного населення міст України пішла за їх дематогічними гаслами, а головним чином тому, що українська держава не мала свого дійсно національного війська, яке могло-б її боронити від червоногвардійських орд.

Традиції старого українського козацького війська самі по собі ще не вистарчали, щоб в короткім часі утворити значне національне військо. Поліцейські умови царської Росії не дозволяли Українцям і по 1905 р. утворити якісь зародки національного війська на зразок хочби галицько-українських соколів і січей. А до тогож і українські демократи під впливом хибно зрозумілих засад демократизму віднекували ся від усього, що нагадувало військо та мілітаризм. Навіть вже в часі панування Керенського, коли неминучість збройного конфлікту між Україною та Росією була вже досить очевидна, знаходили ся ще на Україні поважні політики, які остерігали перед захопленням мілітаризмом. Але потреба українського війська була така очевидна й утворення української армії було такою невідвимою складовою частиною творення української держави, що ся армія творила ся елементарно шляхом розколу бувшої російської армії на її російську й українську частини. Але незвичайно скорий чисельний зріст української армії дуже зле відбив ся на її якості.

Ті військові частини російської армії, які механічно відірвали ся від неї й заявили ся за Ц. Радою, мали в значній мірі всі органічні хиби армії, отже не могли служити основою здорової національної армії. Найменше, розумієть ся, вони були здатні для боротьби проти большевиків, дезорганізаційною отрутою яких вони в значній мірі були вже перейняті.

Ся „українська армія“ розділа ся так само скоро, як і зголосила ся, при перших серйозних сутичках з большевиками. З мільонової армії полишали ся лише, порівнюючи, невеличкі частинки, яких національна свідомість і привичаєнне до організаційної дисципліни охоронили від розкладового впливу большевиків. Найхоробріше били ся з большевицькими напасниками частини українською війська, які найдалше стояли від російського війська — Українські Січові Стрільці з Галичини й деякі частини українських добровольців.

При теперішнім творенню нового українського війська треба в повній мірі використати досвід останніх боїв з большевиками. Разом з тим треба мати на увазі й ті помилки Росіян, які причинили ся до цілковитого розкладу російського війська. На першій місці між ними стоїть так звана „демократизація“ армії, головним пунктом якої є виборність начальників. Росіяне цілком хибно зрозуміли демократичність армії, яка сама по собі не може бути ані демократичною ані аристократичною. Армія є такою, якою є ціла держава з її правительством. Організація армії демократичної, скажім, Франції в ґрунті річи мало чим ріжнила ся від будови армії деспотичної Росії. Армія є такимже службовим органом держави, як почта, залізниця і т. д. Провід модерного війська потрібує і не меншої, коли не більшої, спеціальної освіти та довголітнього досвіду, як якийсь инший державний фах. Військовий начальник повинен передусім бути знавцем своєї справи, а судити про те, оскільки він знає своє діло, можуть лише ті, що стоять або нарівні з ним або вище його. Отже салдати не можуть судити про досвід і здібности офіцерів, а тим самим не повинні й вибирати їх, а низші офіцери так само не можуть вибирати вищих офіцерів. Побоювати ся, що вища військова команда може опинити ся в руках панів, нема чого вже через те, що демократична республіка взагалі не знає ріжниць станів. Перенести засади парламентаризму до армії, як се зробили большевики, було так само нерозумно, як перенести їх до управи почти або залізниць. „Парламентаризація“ армії большевиками є тим більш демагогічним засобом, що вони ж виключили парламентаризм з управи державою, розігнавши конститунту. Демократичність української армії забезпечує не виборність начальників, а щирий демократизм Української Центральної Ради й інших українських державних інституцій.

Основами нового українського війська має передусім бути національна свідомість, зорганізованість і демократична самодисципліна, себто карність, основана не на сліпим страху перед начальниками, а на свідомости в необхідности підлягати одному

руководячому центрови. Саме ці ознаки нової української армії повинні дати поважне місце в ній Українцям, що знаходять ся тепер в німецькім і австро-угорськім полоні. Подон захистив їх від дезорганізуючого впливу большевицької агітації. В таборних організаціях вони мали нагоду набути національно-політичну свідомість і привичаїти ся до зорганізованої праці. У сих Українців могло виробити ся разом з тим і почуття горожанських обовязків, потрібне для салдата остільки-ж, як і для кожного иншого горожанина своєї вітчизни.

Перші військові частини української армії повинні мати особливо високу якість, бо вони є тою основою, на якій буде збудована ціла військова сила Української Народньої Республіки. Сеж є в деякій мірі і причиною того, що полонених вербують до української армії виключно на основі добровільности. До українського війська ідуть в першу чергу ті, що свідомі своїх обовязків до Вітчизни, хочуть віддати свої сили для відбудування армії Української Народньої Республіки й повороту ладу та спокою в Ріднім Краю.

Мир України з центральними державами й мир з Росією, який в найблизшій часі буде заключений, зовсім не виключає ще потреби можливо скоршого сотворення сильної української армії. Молода українська держава потрібує міцного війська більше ніж старі держави. Державна організація України ще не закінчена та їй грозить ще небезпека з боку зовнішніх і внутрішніх ворогів. Україна потрібує власного національного війська не для якихсь заборчих цілей, а виключно для охорони спокою й мирного розвитку українського народу.

М. Троцький

Українські Січові Стрільці на Україні.

(Нові часи—нове життя.— На галицькім етапі УСС. Безліч вісток.— Важкі дні для стрілецького розуму. Вістки зі „знаком питання“ й „іскрові телеграми“ та їх „сортунанне“.—Облави „телеграфістів“ і „реквізиція“ часописей.—Щоденні гості з України.—Нові типи.—УСС. в Одесі й Харкові.—Боротьби в Одесі.—Курінь УСС. в Києві та його життя.—Сторожа УСС. в Ц. Раді та біля дому проф. Грушевського.—Цікава зміна варті.—Заходи роззброїти стрільців і стрілецькі делегати на нараді большевиків.—Київські студентки в курні УСС. і оборона ними касарні через кілька днів.—Боротьби в Києві.—Що побрала Ц. Рада з полоненими большевиками?—Де віддано ранених УСС.? Чому большевики зайняли Київ і як?—В дорозі до Житомира.—Життя по селах.—Хто се большевики „на хлонський розум“ і яке їх гасло?—Що буде далі?

Живемо в часах, коли кожний день, кожна хвилина приносить щось нове. Люде стали такими цікавими й рухливими, що просто годі повірити. Славний галицький консерватизм, що все ще має своє корінне навіть в душах молодшого покоління, та байдужність пропали деє, „рутєство“ побрело невідомими стежками, а місце їх заступила жадоба як найбільшого знання, щоб могли добре орієнтувати ся в хаосі сучасного життя народів, жадоба нових вісток, живі дискусії та безнастанні твердження і заперечування подій на горизонті людства. Та вже найбільша біда зі свіжими вістками! Бувають дні, що понад нашим тихим етапом перелетить така безліч новин, що людина не в силі орієнтувати ся в них... Стаєш тоді безрадний, задумуєш ся і поволі „сортунєш“ в своїм мозку свіжі вістки, певніші до певних, зі „знаком питання“ до непевних, а вже так звані у стрільців „іскрові телеграми“, себто вістки, про походженне котрих ніхто не вміє сказати, відкладаєш до „засобу“ або по австрійськи в „резерву“. Кожного дня, а навіть пізніми ночами вибираєть ся громада стрільців (т. зв. у нас „телеграфістів“, себто тих, що перші пускають в рух свіжі вісти) на залізничий дворець, де переловлюють кожного, хто приїждить, і „реквірують“ часописі.

— Товаришу, ви відкіля приїхали?—питають.

— Зі Львова—відповідає і як свіжий і необзнайомлений з тутешніми відносинами рішуче мусить віддати весь „масток“ свіжо задрукованого паперу, а ні, то „ревідують“ послушно“.

— Я задармо не хочу, їй Богу, плачу, — кричить один через другого та справді платять щедро, щоб тільки знати, що світ діє... Кажуть „заховці“, що то багато залежить, щоб сон був спокійний і чарівний або бурхливий або й—безсонний... Не знаю, то й не перечу...

Та мабуть найбільше „покутують“ від цікавих „телеграфістів“ гості з України, що десятками приїзять сливе кожного дня в Січовий Кіш, себто стрільці, що були в російським полоні, а тепер, змушені всякими обставинами, вертають безпечно через порожній фронт до своїх. Їх вишпують цілими годинами, заскочують всякими питаннями, тішать ся й спускають понуро голови, блискають розпаленими очима та здержують сльози в них — словом, переносять ся тілом і душею в уяві на широку Україну „без хлопа й пана“. Глядиш з боку розсудним оком на таку громаду, то дивуеш ся й шукаєш початку тій страшній гарячці, завзятости й рішучости, коли ще так недавно пишала ся на її місці байдужність і резигнація...

Кожного дня доводить ся мені стрічати ся й розмовляти з тими „гостями“ таки по службовим обов'язкам. Дивлю ся я на тих людей і не пізнаю! Се рішуче не Галичани! Цілком інші типи! Не кажу про се, що сливе кожний з них говорить доброю українською мовою*), але їх національна свідомість, їх орієнтація в сучасній політиці, їх тверда рішучість, сміливість думок, поглядів, розсудність!!.. Хай ніхто не думає, що говорю про інтелігентів. Признаю ся, що по моїм помічанням на інтелігентів зробили менший вплив події на Україні, менше відродили їх ніж стрільців-селян або робітників. Серце мало не тріскає з радости, як глядиш на такі нові багатонадійні типи, а ще краще, як подумаєш, що колись вернуть з України в наш край тисячі таких типів! Се вже не вернуть ся „Русини“, пересякли сервілізмом, байдужі на нехтування народніх святощів і народніх прав!.. Україна пришле нам вишколених, загартованих борців, невтомних і рішучих плугаторів рідної ниви... А в нашім краю, по наших селах і містах ще безліч хабаззя!

Передо мною громадка стрільців, що саме вернули зза кордону. Се здорові хлопці, з обемаленими обличчями, на яких у декого видніють ще недавні шрами від куль або ножів, у довгих шинелях і високих сивих шапках, з малою відзнакою (архангел на синім полі зі щитом, на яким спинаєть ся лев). Відзнака досить недбало виконана, бо на швидку.

— Де ви, товаришу, жили?—питаю.

— Де тільки доля не загнала! Бував на Сибірі, в інших частинах Азії, в Московщині, а по вибуху революції на Україні. Вертаю просто з куріня гайдамаків в Одесі.

— А се що за шрам на чолі?

— Е! Марниця! Большевик ножем „погладив“. Та вже нікого не буде він „гладити“!.. Се було під час одного бою в Одесі. В руках гайдамаків була частина міста, друга частина в руках большевиків і червоногвардійців. Нас небагато було, кілька курінів зорганізованих з полонених, студентів, робітників і селян. Ми ждали на поміч, що мала наспіти нам від козаків. Та заки поміч надійшла, большевики зачали вдирати ся до нашої частини. Ми вдарили на них і загнали на стацію... З моря зачала бити на них флота, тимчасом червоногвардійці вдарили на нас ненадійно ззаду, ми вигнали большевиків зі стації й зайняли її. Тимчасом большевикам прийшла поміч і вони вигнали нас знову назад. Флота зачала бити, як перше на них, на нас, червоногвардійці з дахів

домів, а порозсївані відділи большевиків з вулиць. Чисте пекло! Бий ся, куди хоч! Та тоді ми кинули ся перш усього на вулиці. В рукопашнім бою „погладив“ мене якийсь „милосердний“ ножем по чолі... Над вечір надійшли козаки та вдарили на большевиків, що були на стації. За кілька годин Одеса була чиста від наїздників...

— А чи полонили часом большевика?

— Га, га! Чи раз і то десятками, а червоногвардійців сотками!

— Що-ж робили ви з ними?

— А! Революційний суд! Про се не кажесть ся голосно в такій супокійній країні, як Галичина... Спитайте большевика, що робить він з Українцем, як полонить? Зуб за зуб! Тяжка рада, але взаїмним все треба бути... Та тепер, як вам уже відомо, большевики перемогли й зайняли всі важніші пункти України. Се через байдужність тамошніх Українців і самого Українського Правительства. Большевики господарили, як у себе вдома, а наші — радили та спорили. От і я по зайняттю Одеси побрив Україною аж до галицької межі.

— А я — каже другий — жив у Харкові. Останніми часами з одним товаришем організував вільне козацтво. В самім Харкові було нас шістьсот. Були се переважно студенти й учні гімназій. Ми післали делегатів до Києва по зброю. Відмовили нам. Вдруге поїхало нас двох стрільців. Також вернули з нічим. А незадовго без ніякого протесту, бо всі були безборонні, запанували в Харкові „народниі комісари Української Народної Республіки“...

Кремезний стрілець, з недавнім ще шрамом від кулі на голові, оповідає про життя в Києві. Стрілець селянин з Березанщини.

— Революція застала мене в Азії. Та як тільки долетіли до мене перші вісти про відродження України, я за кілька тижнів був уже в Києві. Бо, мовляв, вовка все тягне до ліса... Як тільки зачали організувати курінь Січових Стрільців, я зараз зголосив ся. Тоді вже існували деякі українські полки. Курінь стрільців складав ся з чотирьох сотень. Були в нім виключно галицькі Українці (переважно полонені УСС. і жовніри з австро-угорських полків) і кількох київських студентів. Наша касарня містила ся в духовнім монастирі. Старшина не носила ніяких відзнак крім вигантованих жовтим шовком на синім сукні пагонів. Харч варили нам стрілецькі кухарі, але був він за скупий. За цілий час дістали ми 5 рублів заслуження...

— З яких людей складали ся інші українські полки?

— Полки Шевченка, Хмельницького, Полуботка та Сагайдачного складали ся сливе всі з салдатів-Українців, вільне козацтво з населення, а проводили ними студенти або галицькі Українці. Один стрілець був їх курінним отаманом, що пізнійше, в останніх кривавих боях у Києві, був дужий тяжко ранений в ліві груди й попав ся в большевицький полон. Певно вже не живе. Гайдамаки се робітники, студенти й децю галицьких Українців. Є „червоні“ й „чорні“ гайдамаки. „Чорні“ є більшим пострахом для большевиків ніж „червоні“. Їх називали „летючими“. Час від часу в різних околицях України з'являли ся вони нагло, розбивали большевиків і знову пропадали.

— Що робили ви, стрільці, доки не вибух большевицький рух?

— Житте стрільців було все однакове кожного дня. О год. 9 ми свїдали, а о год. 10 йшли на вправи та вправляли до 12 в полудне. По обіді була звичайно т. зв. „школа“. Нас вчили про військові справи, полеву службу, викладали рідну історію, вчили про організацію, пояснювали й викладали про державу, самостійність і т. ин. Се все робили наші товариші стрільці. Природна річ, що за се кривили ся на нас інші українські полки й нарікали, мовляв, „вони хочуть завести тут дисципліну, як в Германії! Досить вже її! Ми не хочемо!“ Та ми на се не зважали. В службових обов'язках

*) Правда, бувають одиниці, що чешуть, як не московщиною, то бодай страшною мішаниною. Та се переважно ті, що попали в полон в 1914—15 рр. та жили між самими Москалами. Національно вони також дуже свідомі. А. Б.

була в нас дисципліна, але поза ними менша... Кожний пам'ятав про свої обов'язки, хоч по правді був вільним... До стрільців вступав кожний зі святими національними почуваннями. Представте собі, що там полоненому можна жити серед такого непорядку, де сам захоче. На що-ж наражати ся кожної хвилини на неминучу смерть? А всеж у стрільців сього не було. Вони йшли там, де бачили небезпеку й потребу поміч народова. Се не наємні „оборонці“, як у большевиків! Нам ніхто не платив по 50 рублів денно!

— Ви були під час останніх битв у Києві?

— Я й ранений був серед них у голову та руку. Ц. Рада щадила нас дуже й не вислала у бій. Під час перших малих ще большевицьких розрухів ми давали сторожу при Ц. Раді та домі проф. Грушевського. Сам проф. Грушевський не хотів мати біля своєї хати ніяких вартових, тільки стрільців. Вірив їм дуже. Сливе при кожній зміні сторожі, як що він був вдома, виходив з хати, цідував кожного стрільця, стискав дружню руку й кілька хвиль розмовляв з ними. Правдиві розрухи большевиків почали ся тоді, як український полк ім. Шевченка перейшов на бік большевиків. За ним пішов полк ім. Сагайдачного, але не цілий, тільки половина. Друга половина й старшина полку стали в обороні Ц. Ради. Одного вечора довідали ся ми, що в ночі має напасти на нашу касарню полк ім. Шевченка й роззброїти нас. Над тою справою мали ще радити депутати большевиків і згадавнх вище півтора полка. Стрільці вислали й своїх делегатів, котрі на закид, що вони борються буржуї, заявили, що „Ц. Рада не є буржуазною радою, вони не бачуть в ній нічого подібного, тому й стають в її обороні, як при правдивім Українським Правительстві“. . . Ніч перейшла спокійно. На другий день вибухли розрухи. Наш курінь, готовий кожної хвили до оборони, ждав на прикази. В тім часі прийшли в нашу касарню чотири українські студентки й прохали, щоб дати їм зброю, бо хочать іти бити ся з большевиками. Управа курія відмовила їм. Тоді студентки серед плачу заявили, що краще відберуть собі життє, ніж мають попасти безборонні в руки розюшених большевиків. Дали їм кріси й zostавили боронити касарні. Перший виступ стрільців були скоропали (машинові карабіни). Ними дуже хитрим способом вибили в одній вулиці, замкненій стрільцями з обох боків, більш тисячки большевиків. Тоді називали ще нас „Чехами“, але пізніше таки січовими стрільцями. Цілий курінь пішов відбивати Поділ. Боротьба була дуже важка. Наперед ішли сильніші стежі, за ними сотня. По вулицях треба було здобувати барикади, з вікон кидали на нас бомби. Стежі все посували ся наперед, а сотні очищували доми. Бувало, що приходило до боротьби на третім і четвертім поверсі камениці. Там вже зброя не помагала. Летіли через вікна люде й розбивали ся на твердих вулицях до каміння. Ми очистили Поділ. Колиб ви бачили, як радо вітало нас населеннє Подолу! Се годі описати! Хто не бачив, той не повірить.

— Як пізнавали ви большевиків?

— В тім була й біда! Таке саме одінне носили Українці, як і большевики. Годі було пізнати. От іде бувало наш відділ вулицею й стрічає такий самий відділ, що йде напроти нашого. Тоді стають і питають одні других: „Ти з якої частини?“ „А ти з якої?“—питаємо. Одні других хочуть витягнути за язик. „Ми большевики!“ „А ми Українці!“ Тоді вже не можна стріляти, заблизько. Кидаємо ся одні на других з баїнетами. Як вже лежить на землі двох-трьох ворогів, то большевики кидають навіть зброю й розбігають ся.

— Як ішли дальші бої в Києві?

— Се було чисте пекло! Ми все очищували місто, а большевики знову видирали ся. Найбільше розлютило нас се, що одного дня большевики кинули ся по домах і почали рабувати та нищити все, а також різати безборонних людей, навіть і дітей! Нас було тоді в Києві три сотні, значить, поверх 600 люда, бо Петлюра з першою стрілецькою сотнею

й іншими полками виїхав був на Полтаву. Большевицькі сили числили до 40.000 люде. Ми кинули ся по вулицях і рівночасно Ц. Рада телеграфічно покликкала Петлюру назад в Київ. Битва була страшна. Днями били ся, нічу відпочивали. Стрільцьку касарню цілий час боронили вище згадані чотири студентки. Боронили по геройськи. Також геройсько списували ся гайдамаки, що вернули з Петлюрою, вільні козаки, а з полків прегарно держали ся полуботківці. Ми відбили Хрещатик, Троїцьку площу, арсенал і Поділ та викинули большевиків за Дніпро.

— Чи полонили ви кого в тих битвах?

— Полонили багато, та Ц. Рада тільки арештувала їх, списувала в тюрмах протоколи, а пізніше випускала... Але як де гайдамаки зловили кого з них, то робили свій суд... „Протоколи“ у них дуже короткі...

— Чи мали стрільці які втрати в тих битвах?

— Мали й то дуже поважні. Зостало нас небагато вже. Найбільше було ранених. Ц. Рада віддала їх під опіку шведського шпиталю таки в Києві. В полон попало дуже маленько й то тільки ті, що були тяжко ранені й не можна було в поспіху забрати їх.

— Чи перед нападами большевиків уступили ви з Києва?

— Ні! Як ми вигнали їх за Дніпро, вони зачали страшно обстрілювати місто артилерією. Найбільше били на арсенал і собор св. Софії, де була наша артилерія. Не пощадили також Лаври й інших частей міста. Населеннє вмирало від експльозій стрільн сотками. Щоб рятувати місто й населеннє від руїни й заглади, Ц. Рада постановила опустити Київ, і без оборони опустити його. Як ескорта Ради, що їхала з усіма документами на автомобілях, були січові стрільці. Петлюра з частинами українських військ останній опустив Київ, обійшов його й за плечима большевицьких військ розтаборив ся й зостав там. Що діяло ся дальше з ними, не знаю. По дорозі до Житомира стрільці очищували ще й села від большевицьких банд.

— Як населеннє думає, за ким стоїть?

— Се трудна справа. З боязні за своє життє населеннє говорить так, як сього хочуть большевики, як впадуть в село. Як прийдуть Українці, то вони за Ц. Радою. Зрештою цілі села се дезертири з колишньої російської армії. Артилерист приїхав до дому враз з гарматою й кінями, ивший привіз з собою скоропал і т. ин. Але по селах тихо. Тільки в деяких лежать попід тинами трупи людей та коней і ніхто не знає, хто вони та хто порізав їх. Ніхто й не закопує.

— Хто-ж се большевики? Ану скажіть так „на хлопський розум“.

— Властивих большевиків, себто свідомих програми своєї партії, маленько. Се розбійничі банди. Робітники, котрі не можуть дістати тепер роботи, всякі злочинці, випущені з тюрми, дезертири та дуже багато Жидів. Їх гасло: „рабунок і смерть“, а „долой буржуазія“ се тільки маска перед культурним світом. Представте собі, що голодний відділ червоногвардійців уставляєть ся близько залізної дороги та скоропалом стріляє в поїзд. Поїзд стає, а вони приказують усім, хто тільки їде, віддати все, що тільки має.

— Ви коли були в Житомирі?

— Ще 15 лютого був я там. Ц. Рада сидить таємно в місті. Тільки найвірнійші війська знають про неї. Війська було у них небагато, зате артилерії 150 гармат, які привіз відомий перед війною організатор У. С. С. у Львові, тепер австрійський полонений, аж з Сибіру. Страшно цікавий і спритний хлопець. З самого Сибіру, враз з обслугою, умів привезти 150 тяжких гармат з муніцією під Київ (вже за пізно), а по зайняттю Києва перевіз усе своє „майно“ зайнятою большевиками залізницею до Житомира.

— Як думаєте, чим воно скінчить ся?

— Найбільшим бажаннем населення України се порядок в краю. Колиб там була більша сила свідомих одиниць, котрі зрозуміли-б вагу хвилі та збройною силою змогли-б

виперти наїздників, тоді зацвіло-б правдиве життя. Та тепер, як підуть німецькі й австрійські полки на поміч, можна бути певним, що порядок буде скоро... Бо Росія не має ніякої армії й не скоро буде вже мати її... А на Україні треба праці, невтомної праці серед народу. Треба, щоб народ став народом, а не масою, котру можна захопити й потягнути зі собою навіть проти рідних братів...

Андрій Бабюк.

3 приводу холмської справи.

(Знадібки до національного питання).

З приводу прилучення Холмщини й Підляся до України наслідком її миру з центральними державами т. зв. холмська справа знов опинила ся на деннім порядку, а саме у звязку з масовим і загальним протестом Поляків проти вище згаданого її полагодження. Недавно доводило ся нам писати про становище Поляків до сеї справи під час війни в нашій нарисі: Поляки й т. зв. „східні окраїни“ (пор. „Вістник“ за 1917 р. чч. 178—179). І коли ми знову вертаємо до сього питання, робимо се через те, що воно не має характеру та значіння лише льокального польсько-українського спору, але дуже типове для національних відносин у східній Європі, а подекуди й з огляду на Балкан (Македонія) й осередню Европу (пор. польсько-чеський спір на Шлезьку або чесько-німецький з приводу т. зв. „Deutsch-Böhmen“). Зрештою загально-громадський інтерес виявляє отся справа ще й під иншим оглядом: а саме — яко дуже цікавий знадібок до національної, мовляв, психології й етики, отже неабияких чинників при полагоджуванню національних питань наного часу.

Дальші уваги сього нарису викликані таким чином вище згаданими причинами й мотивами та на нашу думку вповні ними виправдані. Одначе насамперед мусимо зробити одно застереження. В справі, яка нас тут цікавить, треба розрізнявати два моменти: формальний спосіб її полагодження берестейським миром і фактичну її істоту під національним оглядом.

Проти першого з погляду демократичної політики — можна робити закиди, бо полагоджено се питання старою дипломатичною метою (при зачинених дверях і закулісовою махинацією), суперечною з основними принципами новочасної політики, опертої на засаді загальної прилюдности як внутрішньої, так і заграничної політики. Але ся обставина очевидно не може ніяким робом вплинути на зміну фактичного боку сеї справи під національним оглядом, про що говоритимемо далі. Вона може лишень спричинити потребу ревізії в напрямі демократичного й модернішого її розв'язання в дусі засад і техніки, які відповідають новочасному розумінню національної проблеми й думок про її полагоджування.

Польський протест, звернений як проти форми розв'язки сього питання, так, і се головно, проти його фактичної полагоди саме з національно-етнографічного становища. Оскільки сей останній польський погляд обґрунтований, про се є мова далі. Тут хочемо лише висловити сумнів, чи польська політика, котра під час війни систематично признавала й навіть послугувала ся сею старою дипломатичною метою, коли розходило ся про поширення державних меж майбутньої самостійної Польщі на схід і включення до неї непольських провінцій колишньої Річпосполитої (головно Білоруси й Литви, а навіть Курляндії), має моральне право протестувати й застерігати ся проти форми прилучення Холмщини й Підляша до України?!

Ось тут саме натрапляємо на першу цікаву рису національної психології й етики, на яку звернув увагу шведський соціолог Челен: „Народи вимагають здебільшого для себе окремої мірки. Вони засуджують в инших те, що в себе вважають справедливим і добрим“. У Поляків ся риса особ-

ливо сильно розвинена. Для них польська справа є якимсь європейським унікум, що виходить поза межі цілого комплексу решти східно-європейських питань і вимагає якихсь спеціальних норм для свого полагодження. Всі инші національні справи в східній Європі се, мовляв, маловажні справи, без політичного значіння й необхідности для західної й осередньої Европи. Поляки спокушають ся неначе об'єктивним робом доказати, що сильна й велика польська держава є не лише в національних інтересах польського народу, але також і неминучо передумовиною політично-економічної мотности центральних держав.

„Nowa Reforma“ (ч. 71) в статі „Четвертий поділ“ зауважає напр. з приводу відокремлення Холщини від Польщі: „Щоб не зробив австрійський міністер заграничних справ, се не змінить факту, витвореного історією та географією, що в інтересі Австрії є, щоб повстала Польща сильна й здатна до життя“. Трохи низше читаємо так в сій статі: „Задля рівноваги сил в осередній Європі неминуча відбудова самостійної та здатної до життя Польщі“. Але се речення „здатна до життя“ вельми гнучке. Польська публіцистика, як се ми бачили вже в цитованім вище нарисі про польську політичну ідеологію в справі т. зв. „східних окраїн“, розуміє се апокаліптичні слова в сенсі по змові повної відбудови колишньої Річпосполитої або бодай і в кожному випадку з прилученням до майбутньої польської держави Литви й Білоруси.

Найцікавіше при сім те, що Поляки рівночасно покликають ся на засаду національного самоозначення народів і саме в імя сього гасла протестують проти відокремлення „польської“ Холщини. Але вони нічого не хочуть чути про сю засаду, коли розходить ся про адміністративно-національний поділ Галичини, щодо якої Українці хіба мають не менше права ніж Поляки до Холмщини та до Підляша, як і не добачають далі ніякого порушення гасла національного самоозначення в тім випадку, колиб Литва, Білорусь або бодай Курляндія були прилучені до майбутньої самостійної Польщі. Саме се є дивовижним „міркуванням мозку“ в національній льогіці, котре головно стоїть і ще певно довго стоятиме на перешкоді справедливому полагодженню національних спірних справ.

Від сих загальних уваг вертаємо ся знову до нашої справи, а саме до фактичного її боку. В своїх теперішніх протестах Поляки покликають ся на польський характер відокремлених від Польщі двох країн; отже заявляють щодо них не лише історично-державне право, але й етнографічно-національне. В українській пресі й публіцистиці взагалі, а зокрема на сторінках сього органу останніми часами чимало писало ся з сього приводу й докладно були зясовані фактичні національні відносини в обох спірних країнах, які нас тут цікавлять (пор. напр. ґрунтовну розвідку М. Кордуби: Північно-західна Україна); було-б отже зайвим знову тут писати про се. Одначе заслугує на увагу неоднакове зясування сих відносин з польського боку перед війною та під час війни. А отся саме обставина дуже характеристична для національного боку польського становища в сій справі й тому слід при ній трохи зупинити ся.

Адже до війни польська публіцистика (бодай поступова й ліва) признавала справедливість українських претенсій щодо Холмщини й Підляша. Тоді вона не уважала ще сих країн за національно й етнографічно польські. Так напр. відомий польський спеціаліст від національної справи в східній Європі Л. Плохоцький у своїй брошурі: „Chełmszczyzna i sprawa jej oderwania“ (Холмщина та справа її відокремлення), стверджуючи неумотивованість російських претенсій щодо сеї країни, з огляду на українські зауважав: „Инша річ є з твердженням Українців, що виступають за відокремленням Холмщини від імени уніяцького населення. Бо не підлягає сумнівови, що Українці (Rusini) творили й творять на тери-

торії Підляшя та Холмщини тубільне й численне населення і що отже їх інтереси треба взяти під увагу“ (стор. 26). Той самий автор в іншій своїй праці „Współczesna Słowiańszczyzna. Zagrys etnograficzno-statystyczny“ (Сучасна Славянщина. Етнографічно-статистичний нарис. Варшава, 1909), означуючи українську національну область, зачислив до неї „південно-східну частину Польського Королівства: частини повітів янівського, більського й володавського в сідлецькій губернії та холмського, грубешівського, замостенського, білгорайського й томашівського в люблинській губ.“ (ст. 127), себто отже признає подекуди під етнографічним оглядом право Українців до Підляшя та Холмщини.

Під час війни Поляки забули нараз отсі свої писання зперед кількох років і почали говорити про „цілком польське“ Підляшє, про очевидний польський етнографічний характер відокремлених сьогодні двох країн, про їх приналежність до Конгресівки не лише під історично-державним і культурним оглядом, але й під національним (пор. численні протести заяви та статі з сього приводу в польській пресі після прилучення Підляшя та Холмщини до України). Для характеристики сеї експресної еволюції польських поглядів на холмську справу дуже цікава саме недавня полеміка між „Narząd-om“ і „Arbeiter-Zeitung“. Віденська соціалістична часопись в статі про Холмщину навела національну статистику, правдоподібність якої закwestіонував краківський соціал-демократичний орган і запідозрів навіть її в московським походженню. На се „Arbeiter-Zeitung“ відповіла, що сі статистичні дані черпала з праці відомого польського вченого з вшехпольського табору проф. Ромера.

Вище зазначена еволюція в польській публіцистиці щодо справи, яка нас цікавить, скоїла ся протягом заледви кількох років (навіть менше ніж десяти). Загально відомо, що етнографічні відносини утворюють ся нормально історичним процесом і що не змінюють ся за кілька літ. В таких короткім часі може настати (наслідком деяких аномальних умовин) лише зміна в зовнішній поволоді національно-культурних відносин. Але така зміна звичайно не буває тривкою та є тільки тимчасовим і перехідним станом. Бо нормально національні відносини в кожній країні утворюють ся на природній основі дійсно етнографічного в ній матеріалу, а зовсім не на історичнім ґрунті чужої державности й чужонаціональної культури, а тим менше очевидно на анахронічній підвалині релігійної засади.

В Холмщині та Підляшю стрічаємо ся саме майже зі зразковим прикладом такої аномалії в розвитку національних відносин, умовою якої був саме релігійний момент. Ми не мусимо хіба читачеві пригадувати, що маємо на думці трагічну долю унії в боротьбі між православем і католицизмом, національними виложниками якої були (або мали бути) змоковщенне та спольщенне уніяцького українського населення. (Сей бік холмського питання добре зясований в брошурі О. Білоусенка „Холмська справа“, Київ, 1909. Відбитка з „Ради“).

Безоглядний протиуніяцький похід царизму силоміць пхав українську уніяцьку людність в обняття католицизма, що потім культурно вело напростець до спольщення.

Сей процес найсильніше відбував ся після скасування унії, а потім по 1905 р. у звязку з проголошенням толеранційного указу в Росії. Подекуди подібний вплив мало й насильне відокремлення холмської губернії від Польщі, що причиною ся до поводження польонізаційних заходів у сих країнах. Звідсіля деякі наглі зміни в їх національній статистиці на користь Поляків, на що вони тепер саме дуже покликують ся. Врепті в сімже напрямі вплинула війна, насильки евакуовано з холмської губернії православне населення, через що взаємні національні відносини в ній ще більше змінили ся на шкоду Українців. Навіть польські писання здебільшого признають вище зясований тут характер розвитку національних відносин на Холмщині та Підляшю, як се видно з нищенаведених доказів.

Згаданий вже тут Плохоцький, закидаючи Українцям, що в часі переслідування уніятів у Холмщині вони „świecili zupelną nieobesonością“, констатує далі: „Справу гнобленого на Холмщині населення взяла під свою опіку польська суспільність; вона йшла йому назустріч з потіхою, якої воно передовсім потребувало, себто релігійною, й ось зовсім стихійна польонізація робить на Холмщині величезний поступ не в часах Річипосполитої, не в часах Конгресівки, але саме тоді, коли польськість підлягала найбільшим обмеженням, коли саме засуджена була на загибель“ (Chelmszczyzna, ст. 49—50). Се відкрите признание факту недавньої навіть польонізації українського населення Холмщини таким визначним польським знавцем сеї справи є свідомством неабиякого значіння, котре є цікавим знадібком і коментарем до новітніх польських тверджень про „виразний етнографічний“ характер сеї країни.

Се цікавий зразок того, як імперіялістичний націоналізм фабрикує відповідно до потреби та до вподоби етнографічні докази. Під сим оглядом дуже цікава передовиця „Now-o Reform-и“ (1917, ч. 396) „Холмщина сьогодні“, про яку ми вже писали в нашій статі „Поляки й т. зв. „східні окраїни“ (Вістн. 1917 ч. 178, ст. 76) та в якій плястично зясовано розвиток національних відносин на Холмщині на релігійнім ґрунті, як і стверджено факт польонізації непольського уніяцького населення, оскільки воно перейшло на католицизм. „Білоруські або українські елементи, які початково лише через релігію напів свідомо тяжили до Польщі, опісля під впливом релігійних переслідувань почали щораз більше усвідомлювати свою приналежність до польськості й Польщі. Так отже під впливом насильних русифікаційних заходів, уживаних російським правительством, навіть після поділу Польщі відбувало ся далі діло зєдинення етнографічно чужих для польського народу чинників. Що за часів Річипосполитої діяло ся зі шляхтою тільки за посередництвом школи, спільного громадського й товариського життя і через спільний побут, то після поділу продовжувало й далі здійснювати ся з народом за посередництвом церкви. За днів національної поразки польськість зискувала далеко більше визнаєвців ніж у часі існування власної самостійної держави“.

Як вже вище зазначено, ся всевітня війна стала ся чималим „етнографічним“ чинником у зверхній польонізації Холмщини. Признає се відкрито цитований саме автор польської статі про Холмщину під сей час, який констатує, що у звязку з релігійно-національним поділом холмського населення „в Холмщині під час війни відбув ся цілковитий переворот в національних відносинах на користь польськості“. Се стало ся через примусову евакуацію православного населення з сеї країни в часі уступлення царської Росії з Польщі. „Очищувала ся Холмщина—зауважує з сього приводу польський публіцист— від чужого або до чужини тяжіючого елементу. Відбувало ся остаточно спольщування сих країн, що віддавна належать до Польщі. Тепер їх число (себто православного населення на Холмщині— Н. В.) не може відгравати ніякої ролі...“ „Війна—закінчує свої міркування цитований автор— цілком прочистила сей елемент, який мав бути передньою сторожею російськості в її поході на захід і який всіма силами підтримували галицькі Українці, ведені ненавистю до польського народу. Отже українська агітація—самопевно проголосує він далі— не знайде на Холмщині ґрунту, на яким могла-б оперти ся“.

З наведеного тут вище видно, що в дійсности претенсії Поляків до української частини Холмщини й Підляшя мають виразно історично-територіальний характер, далі подекуди національно-культурний, обґрунтований властиво на своєрідности, а zarazом аномалії релігійного розвитку в сих колишніх провінціях Річипосполитої. „Окатоличенне Українців руками польського клеру, як зауважив Білоусенко, довело їх до спольщення“.

М. Кордуба, наводячи у цитованій своїй монографії про північно-західну Україну національну статистику Холмщини,

замітив: „Щодо Холмщини — то перш усього кидаєть ся в очі відносно мале число православних, а з другого боку в прирівнюванню до інших українських земель безприкладно високі відсотки римокатоликів. Се викликає ілюзію, немовби то була не українська, а в найліпшій разі мішана польсько-українська територія, й польська публіцистика використовує се в тім напрямі. Але се явище стане зрозумілим і ясним, коли читач пригадає собі те, що ми підчеркнули в історичній частині нашого огляду. Се просто наслідок скасування унії й насильного навертання уніятів на православє“ (стор. 28). Автор, звертаючи далі увагу на недавню зміну національної статистики Холмщини на користь римокатоликів, що в польській політичній інтерпретації означає на користь Поляків, зазначив виразно, що сей стан „дають ся шойно від тогож 1905 р., себто триває не цілих 12 літ“. У світлі об'єктивно-наукової аналізи холмських відносин польський „етнографізм“ сеї країни якомсь дивовижно виглядає. Бо тут стрічаємо ся з етнографічним, мовляв, парадоксом національної чужомовности: себто „Поляків“, що говорять по українськи. Маємо на думці українську людність, котра після 1905 р. перейшла на католицизм, а тим самим з польського боку уважаєть ся польською та про яку Білоусенко зауважив: „Є се чисто українська етнографічна маса, але стаючи ся католицькою, вона рівночасно й переважно уважаєть ся польською, хоча заховала весь побут українського життя та навіть українську рідну мову“. Цитую за Плохоцьким: *Chełmszczyzna*, стор. 57.

Отже польський „етнографізм“ Холмщини (зглядно Підляша) є здебільшого релігійного походження. Але час, коли умовою національної приналежности був релігійний момент згляду коли національна приналежність утворювала ся під впливом релігійного моменту, є в наш час очевидно політичним анахронізмом і аномалією. На ґрунті спірних вище згаданих провінцій Річипосполитої ся аномалія могла дожити до наших днів і буйно розвинути ся лише завдяки їх трагічній новочасній історії, про що згадувало ся вже вище. Отже відповідальна й демократична політика не повинна робити висновків з неприродних обставин і наслідків кривавої мартирології уніятського населення Холмщини та Підляша, котре поки-що не знаходить ся в положенню психо-анациональної відповідальности. Використовувати під сей час його очевидну національно-політичну непригаманість або макіявелістично змушувати його до якихсь заяв щодо його національної приналежности було-б такою самою політичною несовісністю, як вимушування якихсь зобов'язуючих свідочств від людини, визволеної саме з насильного інтернування в ролі божевільних.

Польська публіцистика рахуєть ся з сею обставиною, коли розходить ся про українські зголошення до холмсько-підляської людности; але вона зовсім ігнорує се, як що розходить ся про власні імперіалістичні забаганки щодо згаданих спірних країн. Красномовний доказ сеї подвійної мірки в питанню, яке цікавить нас тут, знаходимо саме в цитованій розвідці Плохоцького про холмську справу. Квєстіонуєчи автентичність заяв холмських Українців про відокремлення Холмщини від Польщі, він не без слухности зауважує: „... безглуздем (*nierpodobieństwem*) було-б вимагати якихсь актив національно-політичної самосвідомости від населення національно несвідомого“ (ст. 60). Але на другій сторінці згаданої праці він преспокійно закидує Українцям, що вони уважають своїми земляками „ті шари населення, які, хоча українського походження, всеж-таки зовсім свідомо уважають ся польськими“ (стор. 61).

Звідки нараз така національна „самосвідомість“? Чи вона тривка? Не є се скорше патологічною хвиливою проявою релігійного утиску й мучеництва? Історія поневоленних народів дає чимало прикладів національних метаморфоз, але вкінці кінців побіджає звичайно національна приналежність на справжнім етнографічним ґрунті, а зверху засимілювані народні шари скорше чи пізніше вертають ся до своєї при-

родної народности. Так само в Холмщині й Підляшу національні відносини прояснять ся й остаточно уложать ся лише згодом в атмосфері вільного політичного й культурного життя, коли щезне на все з життя його населення кривавий привид страшенної релігійної мартирології.

Національно спірні країни вимагають для справжнього свого самоозначення якогось часу, часового віддалення від доби свого поневолення й утиску, щоб їх людність могла вільно віддихнути, зорієнтувати ся й пізнати себе. Лише тоді вона зможе показати своє справжнє національне обличчє. Отже такі країни треба-б на якийсь час національно знеутралізувати, поставити під міжнародню охорону, яка забезпечувала-б їх населенню дійсно вільний і незалежний національно-культурний розвиток. Було-б політичним блудом і обдурюваннем спекулювати зараз на них навіть через національний плєбісцит. Чи парламентарні вибори не показали (особливо в Галичині й на Угорщині), як чудово можна фальшувати „волю народу“? Чи політична недавня минулість Європи не повчає про те, що й з плєбісцитів можна робити величезні швидлі (напр. наполеонівський у Франції або царсько-боярський в Румунії).

Відповідальні політики, як напр. відомий ревізіоніст Е. Бернштайн, пропонують, щоб такі плєбісцити в спірних країнах не відбували ся зараз, мовляв, під туман війни та в зворохобленій її атмосфері, яка знаменито надаєть ся для всїляких імперіалістичних махинацій, але за кілька літ після її скінчення. Бернштайн пропонує напр. для Ельзас-Льотарингії добу трьох років. У східній Європі, особливо в деяких частинах колишньої Річипосполитої з національною мозаїкою, вельми переплутаною під історичним і культурним оглядом, така свого роду національна „карантана“ майже неминує, бо полагодження тамошніх національних справ прихачцем і нашвидку спричинило-б незабаром ще гірше й небезпечіше їх загострення або, як тепер іноді влучно про се говорить ся, збалканізувало-б лише східно-європейські національні відносини.

Однакже Поляки, становище яких до „східних окраїн“ подиктоване здебільша історично-державними й націоналістично-імперіалістичними оглядами, зрозуміло, не хочуть потерпіти з полагодженням спірних їх справ з сусїдами, колишніми своїми підданими. Тому їх політичне поступованє під час війни щодо сих справ загалом, а зокрема щодо холмсько-підляської, можна-б було схарактеризувати словами: „дови момент“. Щодо останньо-згаданого питання—се найліпше видко з ролі евакуаційного доказу в їх політичній аргументації з приводу свого „національно-етнографічного“ права на всю Холмщину й Підляше. В польських писаннях останнього часу сеї евакуаційний аргумент відграє таку першорядну ролю, що мусимо йому тут присвятити спеціальний огляд.

В наведеній вже тут статі „Холмщина сьогодні“ читаємо з цього приводу: „Православне населенє майже в усіх селах зараз на початку російського відвороту дістало заклик від попів, аби спакувало своє майно й виселило ся у глибину Росії, де йому уряд мав призначити землю. В праці Васілевського про східні окраїни Річипосполитої читаємо, що селянам предкладали ся цілком виготовлені пляни нових осель в естонській, орловській і тверській губернії. Отже сї православні порозпродавали своє рухоме майно та худобу й евакуаційними потягами або на возах помандрували далеко на схід. Лишили ся тільки ті, хто з причини родинних зв'язків з католицькою людністю мусїв зістати на місці“.

На сю евакуацію православного елемента з Холмщини під час війни покликають ся, як вже зазначено, всі польські публіцисти та часописі, як по сей, так і по той бік фронту. Ось напр. голова ради польського взаємного кредиту у Холмщині з радістю констатує, що перепись населення в сій країні в часі окупації нарахувала лише 3% в ній

православної людности. „Все католицьке населення — додає він — уважаєть ся Поляками“. На його думку віднині нова ера почала ся в життю сеї країни з польською більшістю, а довшні „гарні дні Аранжуену“ минули безповоротно. „Ми, Поляки—закінчує цитований автор свої міркування—можемо щиро бажати, щоб з огляду на братні відносини до українського народу (!) самоозначенне Холмщини й Підляша відбуло ся через плебісцит. Результат для нас не підлягає сумнівови“ (Пор. статю „Справа Холмщини“ в „Now-ий Reform-i“, 1917 р., ч. 410). Сі слова дуже характеристичні для польського становища в сеї справі, а разом є цікавим знадібком до „братніх“ польських відносин щодо Українців.

На евакуаційний момент покликають ся польські писання й після прилучення Холмщини до України (Пор. напр. відносні статі в „Now-ий Reform-i“, чч. 70, 71, 75). Ми не знаємо, як з погляду політичної етики кваліфікувати утворення національної „етнографічних“ ставів посідання на евакуаційнім принципі. Але думаємо, що ся евакуаційна метода в ніякім разі не вьжеть ся з основними засадами національного самоозначення та демократичної й раціональної політики загалом. На нашу думку було-б невибачальною хибюю полагоджувати спірні національні питання, беручи під увагу непевні відносини, витворені примусовою евакуацією під час війни. Се означало-б властиво закладанне будівлі майбутнього міжнародного миру на дуже сипкім пісковім ґрунті звичайної випадковости.

Чейже паризм так само, як евакуував православну людність Холмщини, міг евакуувати значну частину тубільного польського населення Конґресівки, як він виселив напр. примусово в глибину Росії $\frac{5}{7}$ лотиського населення надбальтійських країн і почав ними колонізувати Сибір! Ми хотіли-б знати, якби Поляки дивили ся на те, коли-б у згаданім вище випадку німецькі імперіялісти зголосили „етнографічне“ своє право до польських евакуованих країн або коли-б вони евакуували польське населення з тих сумежних країн Польщі, котрі з економічно-промислових оглядів німецькі анексіоністи хочуть відокремити від Конґресівки та прилучити до Німеччини.

Се не утопійний привид, але цілком можлива річ, бо в німецькій анексіоністичній літературі зовсім серіозно трактуєть ся справа евакуаційної методи у звязку з проєктованою німецькою колонізацією західних російських окраїн (Пор. про се монографію Челена: „Політичні проблеми світової війни“, стор. 52). Або як поступити напр. при узглядненню евакуаційної засади з Лотвою, більшість тубільного населення котрої силоміць виселено, наслідком чого німецька меншість стала ся під час окупації як що не більшістю, то дуже великою частиною людности сеї країни? Не слід чейже забувати, що примусово евакуоване населення після війни природно та здебільшого захоче вернути ся до рідної країни, як часто густо вертають ся до дому емігранти з чужини, які добровільно виселили ся з рідного краю. Тому большевицька формула засади самоозначення народів зовсім справедливо признає право участі в національнім плебісциті всім членам даного народу без огляду на місце їх побуту, отже й закордонним емігрантам і воєнним виселенцям.

Чейже в польській публіцистиці писало ся чимало під час війни про поворот до рідного краю американських Поляків. Як отже можна потім користувати ся проблематичними результатами примусової евакуації при полагоджуванню пекучих і спірних національних справ? Зі становища демократичної політики й національної справедливости з огляду на тривкість майбутнього миру та спокійного співжиття народів після війни треба як найкатегоричнійше відкинути сю евакуаційну методу при полагоджуванню національних справ. Бо її приложенне лише роздмухало-б подумя національної ненависти й ворожости, було-б кривавим посівом нових майбутніх міжнародних катастроф в роді теперішньої.

Ми скінчили наші уваги з приводу холмсько-підлясько-го питання яко одної з типових форм національної справи взагалі. Зясоване вище не вимагає узагальнюючих коментарів; що найбільше, приводить до от якого висновку: при полагоджуванню спірних національних питань треба мати на увазі не те, що було, могло-б або мало-б бути, але те, що справді є та що неминує буде, себто що лежить в природних проявуваннях живого розвитку. Іншими словами—вільне життє має бути при сім головним критерієм, а не національній або державній імперіялізм, більш чи менш принадно й гарно причипурений та замаскований!

H. B.

Реалізм в творах Леся Мартовича.

(З нагоди виходу посмертної його повісти „Забобон“).

(Києнь).

II.

В „Забобоні“ стараєть ся Мартович подати нам картину з життя нашої інтелієнції. Священство та наша академічна молодіж підлягла гострій сатири, оскільки слухній, побачимо. Короткий зміст повісти ось такий: В спокійнім дотепер життю „залізного“ правника Славка Матчука настає криза. Він обдурював своїх батьків, що поздавав усі три правничі іспити, предкладаючи їм підроблені свідоцтва. Повість зачинаєть ся тоді, коли Славкови минає термін дволітнього відпочинку й він має вступити до урядової служби. Грижа, що з собою тепер зроби́ти та як се виявити батькам, не дає Славкови жити й він почуває себе в домі батька невольником. Хотів би вирвати ся, та не знає, як і куди, отже жде на спасенне. Життєвий досвід навчив Славка ось якої життєвої філософії: коли він чого в життю тішить ся, то опісля стріне його певне якась немила пригода, коли знову надієть ся, що щось певне сповнить ся, то воно станеть ся саме насупереки. І навпаки, коли буде сумувати, то опісля буде веселити ся, коли-ж не буде надіяти ся, то се певно сповнить ся. Так повстала у нього віра в забобон. Уважаючи своє дотеперішнє життє за одну тяжку муку, Славко жде тепер від свого забобону заплати. І вона приходить яко учителька-полька Броня Смажак, в якій Славко залюблюєть ся, заки її ще бачить і яка годить ся вийти за нього, нещасного безіспитенка, заміж. Славко триумфує, його філософія сповнюєть ся, бо він відтепер вже не невольник, а свободна людина.

Крім того подає нам автор велику силу епізодів, в яких змальовує характер Славка, а дальше його батька, пароха села Воронич, жінки управителя дібр Краньдовської, з якою чи властиво яка з Славком входить в свого роду любовні зносини, й інших. Щоб пізнати, наскільки виведені в повісти типи вірні, переведемо характеристику важнійших осіб.

Зачнім від о. Матчука, вдача й характер якого в неоднім перейшли й на його сина Славка. З ним знайомимо ся зараз на початку повісти й пізнаємо відразу його сварливу вдачу. Піле своє життє о. Матчук тільки їсть, не та сварить ся. Сварня є для нього свого роду забавою-шпортом, яким він розриває свою нудьгу, й одиноким способом проявити свою життєву енергію. До сварки пригтовляв ся попередю неменше совісно ніж Демостен до своїх промов, які мав виголошувати на атенським ринку. О. Матчук сварить на слугу Івана за се, що не їхав битим шляхом, жалує навіть, що перевертаючи ся, не зламав собі руки, бо тоді щойно мав би добру підставу до довшої сварні, сварить ся дальше з робітниками в полі, при чім чіпаєть ся звичайно тих, які найкраще роблять, бо на господарці, як і всім іншим, цілком не розумієть ся, сварить ся з малою дволітньою внучкою Олею, а навіть в церкві з святим о. Миколаєм, коли йому видало ся, що намальований святий заскулює одно око. Найкращі його спомини злучені з теологією. Наука була там легка; щось знало ся, щось випросило ся, щось вишав-

рувало ся і йшло. Так представляв собі і студії свого сина правника Славка. На науку глядів, як на засіб осягнення доброї посади, для того то тільки мрів про широкі, золоті ковніри сина, якими вже тепер страшив малого пастуха Василька. Коли-ж довідав ся, що син його не має ніяких іспитів, гриз ся передовсім тими золотими ковнірами й тим, що не буде мати чим і Василька страшити. З жалю зачав таки зараз відирати стемплі з підроблених свідоцтв. Подібно, як через 40 літ, а так довго був парохом села Воронич, забував замикаєти фіртку в брамі від стодоли, так і забував через сей час про всі інші справи крім тих, які торкали ся його жалудка. Інтелектуальний світ для нього не існував.

Його син Славко перепхав ся через гімназію, не винісши з неї ніякого світогляду. Записав ся на правничий факультет тільки для того, щоб можна вдома сидіти. І хоч в дійсності цілими літами нічого не робив, вічно не мав часу й дивував ся, як інші люде знаходять час на читанне книжок і тим подібні річі. Що торкаєть ся виконання програми свого щоденного життя, був строгий педагог; від кількох літ сходить йому день за днем при одній і тій самій роботі. Коло восьмої години рано будила його мати до кави. Вставав, мив ся, одягав ся та йшов до городу на порпанне ямки. Опісля другий сніданок, потім прохід, а опісля обід. При обіді так обідав ся, що не міг від стола рушити ся. Заволікав себе на канапу та спав до підвечірку, до якого вставав такий перемучений і заспаний, що не міг взяти ся до жадної роботи, а тільки позівав і ждав вечері, при якій знов обідав ся та йшов зараз спати. Будив ся, правда, вночі, бо не міг спати, пробував навіть тоді учити ся, але якось не йшло; ніч же на спання, а не на науку. В зимі замість до городу ходив на преферанса або на прохід. Славко був того переконання, що так живуть і інші люде, — так і живуть певно його товариші, одначе, не зважаючи на се, кінчать студії та здають іспити. З того заключав, що тамті здібтіші, що їм певно вистарчає що небудь раз прочитати, щоб уже знати, а він знову скінчений туман. Через зневіру у свої власні сили — Славко тратить навіть охоту й відвагу до життя. Він бачить, що власними силами через життя не перебеть ся, і шукає помочи деінде. Фантазує напр. по цілих днях над тим, якби то було гарно, колиб він виграв кілька сот тисяч на лотерії або колиб попав у сухоти, бо тоді нічим не журив ся-б, а тільки лічив ся-б. Його віра в забобон пояснюєть ся його духовим убожеством, а дальше недостатке волі та життєвої енергії. Він відчуває навіть, що повинен би зайняти ся й іншими справами, от хочби громадськими, — одначе, не знає як до того взяти ся. Славко робить вражінне обмеженої людини, нездатної до ніякої скомплікованої духової праці, й нагадує нам під сим оглядом Акакія Акакієвича в „Шинелі“ Гоголя. Колиж одначе у Акакія Акакієвича є хоч ідеал, який відповідно до його низького умового розвитку містить ся в тім, що він хоче доробити ся теплого, ватового плаща, — то у Славка й сього нема.

Між типами з інтелігенції замітні ще о. Тріщин, доносчик і завзятий ворог „масохістів“, син міщанина-шевця, який при виборах, не зважаючи на селянського кандидата, голосує на Поляка, маршалка повітової ради Шубравського, а дальше о. Радович, плитка й обмежена людина, яку інтересує тільки рід і якієть пива та преферанс, молодий агітатор-студент Потурайчин і ще деякі, як мати Славка та його сестра Галя, замітна тим, що наслідую манери панни Броні й закидає що другим словом по польськи.

Се були-б типи сучасної нашої інтелігенції в галицькій Україні, що правда, не дуже приманливі. Читач по прочитанню повісті відчуває деякий несмак, щось в роді того, що відчував Пушкин, коли йому Гоголь відчитав перші уступи з своєї повісті „Мертві душі.“ Слухаючи її, Пушкин сердечно сміяв ся, а опісля глибоко задумав ся, а коли вже Гоголь скінчив читанне, сказав: „Боже, какъ грустна наша

Россия“. Сумно на нашій галицькій Україні! Бо-ж чи того роду інтелігенцією викуємо кращу долю своему народови? Чи-ж з тими людьми маємо стати до культурного суперництва з іншими культурними народами? Певно, що ні. Насуваєть ся тільки питання, чи ті типи відповідають дійсности. По-кійний автор, представляючи нашу інтелігенцію, вийшов з рямок тої сатири, якою малював житте селянина. Ідкий сарказм довів до того, що виведені особи роблять вражінне швидше карикатур ніж живих осіб. Велика частина нашої сучасної інтелігенції не тішила ся мабуть особливими симпатіями автора й він дотинає її, де трапляєть ся йому до сього нагода. Для прикладу згадаю про підслухану Славком розмову господаря одної з львівських реставрацій з агентом, який продавав апарати до штучного висиджування курят. Господарь каже потихо агентови, що йому не треба огрівати апарату, бо він має таких гостей, як он той перед ними (показуючи при тім на одного нашого патріота, портрет якого уміщено в календарі „Просвіти“), який приходить точно кожної днини о годині 8-ій увечері й сидить до години 1/2 12, не рухаючи ся з місця, через що міг би дуже добре вигрівати курята.

Одначе не треба думати, що ціло автора було осмішити нашу інтелігенцію. Се певно ні. Він, який так любив свій нарід, в політичне, економічне й духове відродження якого вложив свої найкращі літа, закладаючи по найгірших закутках читальні, січі, крамниці, каси і т. д., пишучи ту повість, мав тільки добро свого народу на думці. Сам же автор був нічим іншим, як свого роду „залізним правником“. Свої правничі іспити здавав через кільканадцять літ (зрештою здав усі з відзначенням), а докторат осягнув щойно в 1914 р. в 43 році життя. Причиною сього не було одначе лінивство ані недостача таланту, але боротьба за кусок хліба та праця на народній ниві. Таких залізних правників було у нас дійсно багато і то почавши від хлопоманства 60-их років аж по нинішній день. Тим саме правникам, що відложили особисті інтереси, а пішли на службу народови, маємо завдячувати се, що народ наш прозрів. До тих правників будуть належати й ті, що брали участь в пропамятній сесії з львівського університету, а так само й ті, що були на лаві обвинувачених в процесі 101.

Такі знову залізни правники, як Славко Матчук, се явища у нас виїмкові. Одначе в деїм подібних людеї стрічаємо на жаль в нашій інтелігенції ще дуже багато. Умове житте у переважної частини нашої інтелігенції ще дуже бідне й подібні отці Матчуки та Славки, як люде, позбавлені всяких вищих духових інтересів, ще у нас не перевели ся і завдяки нашій національній хоробі, себто загальному лінивству, скоро й не переведуть ся. Поминувши центр Галичини, тільки по більших містах духова праця сьак так зорганізована, що можна про неї сказати, що хоч вегетує, але зате провінція — то пожаль ся, Боже! Більша часть наших товариств має або з часом перебирає виключно касиновий характер так, що люде при звичають ся до сього, що преферанс і пиво се одинокі лучники товариського життя між культурними людьми. А при звичаєнне то друга природа. Отже не диво, що дуже часто працює в повіті один або двоє, а загал спить сном блаженних, з якого будить ся хіба з нагоди обходу Шевченкових вечериць, виборів, загальних зборів якогось з товариств або тим подібних подій, але й то на те тільки, щоб опісля ще твердим сном заснути, бо, мовляв, національний обовязок сповнений.

Для нас Українців національний обовязок сягає одначе дуже далеко. У нас же всеюди прогалини, а ми хотіли-б стати нарівні з іншими культурними народами. Ми хотіли-б мати велику й гарну літературу, штуку, свої університети, музеї, бібліотеки і т. д., словом все, що ціхує високу культуру кожного народу, але як ми забираємо ся до сього? Правда, багато з того вже маємо, але ще більше нам недостає. Виповнити всі прогалини се задача нашої інтелігенції, задача велика, а робітників мало, бо не всі мають розумінне

сеї важної задачі. Ми маємо йти стомилевим кроком, а йдемо ходюю ліліпутів. Гляньте от хочби на нашу гарну літературу з останніх літ, яка вона скупа й мізерна, а застановить ся так само й над причиною сього.

Загляньте до бібліотеки о. Матчука, придивіть ся, що читає Славко, а знайдете відповідь. Се просто скандал, одинокий хиба в історії культурного розвитку народів, — що наша, як духовна, так і світська інтелігенція до проявів духового життя нашого народу відносить ся під деяким оглядом цілком пасивно. Книжки, хоч скупі, але друкують ся, але мало їх читають, а ще менше купують. Треба собі запам'ятати, що й до найскромнішої обстанови хати культурної людини належить крім ліжка, бюрка й т. д. так само й бібліотека. Саме з добору книжок заключаємо дуже часто, якого роду духовна атмосфера того дому. А пригляньмо ся бібліотекам наших інтелігентів по селах і містах. Або її цілком нема, як у о. Матчука, або дуже незначна — дещо з белетристики та й тільки всього. Отже не диво, що видані ще в 1899 р. 12 перших томиків Видавничої Спілки, друкованих в смішний просто для культурного народу скількості по 1¹/₂ тисячі примірників, до нинішнього дня не розійшли ся. А як же має розвивати ся письменство, коли нема для кого писати або видавати. Бібліотека для інтелігента, що живе на селі чи в містечку, се важне, дуже часто одиноке духове пристановище, духова розривка, одинокий контакт з інтелектуальним світом. Покійний автор бачив ту аномалію, а розуміючи задачу інтелігенції дуже високо, хотів її звернути на иншу дорогу. Він хотів збудити в ній інтерес до вищих духових змагань (представляючи вікчемність патентованої псевдоінтелігенції враз з її духовим убожеством). Особи в повісті подобають, правда, більш на карикатури ніж на дійсні особи; справедливо, але чи знову сього роду гнилі колоди, що тільки їдять та шють, не є карикатурами людей?

Насуваєть ся ще одно питання. Звідки беруть ся у нас того роду типи чи то подібні їм? Причиною сього є духовий занепад, а в першій мірі домашнє та шкільне вихованнє. В наших школах учать, беручи на загаль, багато, одначе система є того роду, що ученики виносять зі школи дуже слабкі відомости. Молода людина виходить з гімназії чи з учительської семінарії формально зрілою, а в дійсности духово нерозвиненою, і по більшій часті нездатною до самостійної праці. Багато людей усуває ті недостачі на університеті, в академічних товариствах і просвітних кружках, а хто знову запхаєть ся на село, а таких у нас вже з чисто матеріяльних причин дуже багато, — сей позбавлений всякого духового проводу. Духово сильні одиниці не пропадають, але зате слабші попадають дуже скоро в зневіру й нидіють. Звідси й беруть ся Славки Матчуки.

Яко контраст до життя інтелігенції — виводить нам автор чудові картини з сільського життя. Село Вороничі — се одно з найбільш опущених сіл Галичини й то як під духовим оглядом, так і моральним. Але ми бачимо власними очима, як і там доходить вже промінь світла, як і там закладаєть ся вже читальня та крамниця, а правиборець не дає себе заманити стокороновими банкнотами, тільки голосує на народнього кандидата. Типи селян — се портрети змальовані рукою дійсного артиста. Тут почуває себе автор свобіднійше, тим-то і дає живіші картини. З психологічного навіть боку та половина повісті стоїть дуже високо. В душу нашого селянина яко людини зайшов автор дуже глибоко. Гляньмо, як представив нам автор сільського злодія Грицька. Горбатий Грицько, свідомий того, що він природою фізично цілком упосліджений, одначе має ті самі почування, як і кожда инша людина. Він же людина й хотів би між людьми жити. Одначе громада елімінує його з свого середовища, а навіть сільська повія Варвара не хоче вийти за нього заміж. Він подобає на Франца Моора в „Розбійниках“ Шіллера, — тільки, коли той доходить свого людського права підступом

і насильством, сей усуваєть ся добровільно з людського середовища й віпаєть ся. Грицько се не тільки тип галицького селянина, але загальний тип.

Так само дуже вірно змальований тип панотцевого слуги Івана. Робив, коли та як хотів. Докоряти за се йому ніхто не важив ся, бо був ненависний та завжди чогось лютий. Подобає на вола, що коле. Будім спокійно пасеть ся, а на кожного прохогого фукне й роєм замахнеть ся. Кождий рух його тіла промовляє: уступись, бо вдарю. Не стерпів нікому, а навидів тільки Славка, бо сей до нічого не мішав ся.

Діяльогі селян ведені тим способом, що читачеві видаєть ся, що автор переповів їх з стенографічних записок, які муєв колись поробити, — прислухуючи ся подібним розмовам.

Стільки про „Забобон“ Мартовича. Тим і кінчу. Додам лишень загально, що оповідання Мартовича надають ся дуже на лектуру для старшої шкільної молодіжи, а так само й до відчитування на читальняних сходинах. Вже сам їх природний гумор змушує читача до уваги.

Др. Лука Мшчуга.

Вісти.

Українське Правительство до полонених-Українців. До всіх Українців-полонених! Наказ. Іменем Української Народньої Республіки та її Правительства-Ради народніх міністрів наказуємо всім Українцям-полоненим стати на покликаннє негайно в ряди зорганізованої української армії для оборони нашої держави від нападу грабуючих Рідний Край чужинців. Хто в сей тяжкий і грізний для нашого народу час буде вагати ся або відмовить ся боронити свою землю, — буде уважати ся зрадником і не буде допущений на відновлену й оборонену землю українського народу. Сей наказ вступає в силу з днем його оголошення. Всі ті полонені, яких Українське Правительство за посередництвом німецьких властей до сього покличе, мусять негайно виконати його. За українську мирову делегацію Микола Любинський (Вільне Слово з 2/III).

Українська делегація на мирові переговори видала до громадян України такий поклик з приводу німецької помочи Українській Народній Республіці: До всіх громадян Української Народньої Республіки! Наш стомлений війною край так довго дожидає ся миру й нарешті ми підписали той довгожданий мировий договір. Але радісна вістка не принесла мира нашому народові! Російські більшевики, розігнавши всеросійські Установчі Збори, йдуть війною проти українського робочого люду, проти українських селян, робітників і козаків, проти українських соціалістів. Через нашу північну границю нападають підкуплені банди червоногвардійців на наш край і зєднують ся з покинувшими фронт російськими салдатами та випущеними з тюрем арештантами. Під проводом досвідчених бувших поліцаїв і жандармів вривають ся вони в міста, розстрілюють найкращих синів нашого краю, накладають на людей великі податки й кидають знищене місто, щоб шукати нового грабунку. Потім ідуть вони на села, забирають у селян коней, худобу і хліб, а тих, хто не хоче давати, вбивають. Руїна лишаєть ся після них на нашій землі. Нарешті розлючена банда кацапів дійшла до самого серця України, до міста Київ, і, вирвавшись туди, вчинила нечувані насильства, а саме місто на половину зруйнувала. Українська Центральна Рада, котра весь час обороняла інтереси робочого люду, примушена була виїхати з дорогої для всіх столиці. Дальше терпіти такого насильства не можна! Всі ми мусямо стати на оборону Рідного Краю! Для того, щоб скорійше вигнати розбійшак і дати лад та порядок нашому краю, призвали ми німецьке військо допомогти нам у сій роботі. Разом з німецьким військом іде до нас свіжа українська армія, зложена з наших полонених

братів, котрі так довго чекали на поворот до Рідного Краю. Віднині Німці вже не вороги нам і ми кличемо всіх громадян Української Народної Республіки, спокійно й довірливо стрічати німецьке військо і ставати разом з ними до оборони Рідного Краю від кацапських, розлючених, підкуплених банд! Хай живе Українська Народна Республіка! Хай живе Українська Центральна Рада! Хай живе Рада народніх міністрів! Українська мирова делегація: Олександр Севрюк, Микола Любинський, Микола Левітський (Вільне Слово з 27/II).

Мирова делегація в Берестю вислала до „Вільного Слова“ таку телеграму: До українських офіцерів і салдатів! Мирова делегація Української Народної Республіки закликає в імені Українського Правительства всіх полонених офіцерів і салдатів поставити себе до розпорядження Української Центральної Ради, щоб тепер після підписання почетного й демократичного миру визволити свій Рідний Край — Україну від анархії, яку ширять большевицькі банди. Для цієї цілі творять ся з полонених Українців дисципліновані відділи. Мирова делегація в Берестю. (Вільне Слово з 16/II).

Від організації „Вільної Народної Просвіти“ полонених в Рінгішторф. Ми шлемо щирий привіт від усієї нашої душі тим нашим братам, які борються за свободу й рівність, і бажаємо ми вам, наші брати, великого успіху в боротьбі за Матір Україну. Ми, як Українці, раді хоч зараз стати в ряди з вами й побороти ся за кращу нашу долю і не тільки допомогти матеріально, а й своєю силою. Хай живе

Українська Центральна Рада, хай живе вільний український нарід і всі народи, які мешкають на Україні, хай живе Українська Народна Республіка.

А ми, як Великороси — члени цієї організації, також шлемо вам щирий привіт і бажаємо, щоб ваша дорога праця не пропала даром, щоб за вашим прикладом, брати Українці, ми — Великороси — по повероті в рідний край не тільки не пішли проти вас, брати Українці, а й допомогли вам будувати Вільну Українську Народну Республіку. Хай живе вільний український нарід на многая літа. Бувайте здорові. Ваші брати й товариші. Підписи 8 Українців і 3 Великоросів.

Свято Шевченка в таборі полонених в Гредіг відбуло ся 23 й 24 лютого. Се свято було звязане з святом державного відродження України та з прощанням деяких товаришів, які покинули табор, щоб присвятити свої сили теперішній власній справі нашого Рідного Краю. На скромні сили малого українського гуртка випало свято велично. Реферат про Шевченка виголосив полон. уч. Пшеничний. Хор відспівав під управою буковинського учителя Подара декілька пісень, а драматичний гурток виставив під режисерством тов. Галая один акт з „Назара Стодолі“. З декламаціями виступали тт. Скубицький і бук. уч. Осип Безпалко. Свято було навiane святочним настроєм, який дійшов до ентузіазму при піднесенню вінка до портрета Шевченка. Українці-полонені з II табору прибули з великим вінком, з українськими відзнаками та прапорами в поході. Отсе свято було також кульмінаційною точкою освідомлюючої праці, яку вели вище згадані товариші між полоненими. На свято прибуло багато полонених Москалів, австрійські офіцери з полковником на чолі та відома зі своєї діяльності в справі полонених графиня Ревертера.

Свято Української Народної Республіки у Гмінді. Дня 10 марта 1918 уладжують всі українські товариства й організації в таборі в Гмінді велике свято Української Народної Республіки при ласкавій співучасті пп. Олександра Носалевича, артиста — співака німецької опери в Празі й Богдана Бережницького, артиста — челіста і віртуоза. Свято розпочали філіяльні читальні „Просвіти“, а саме читальня ім. Франка й ім. Шевченка своїми народніми концертами дня 8 марта о 7 год. увечері. Дня 9 марта відбув ся концерт шкільної молодіжки народної школи, учительської семінарії і гімназії. Дня 10 марта о год. 9 рано богослуження в таборівій церкві, о 10 маніфестаційний похід головними вулицями табору з оркестрою і промовою одного з послів. О год. 7 увечері в театральній залі святочний концерт.

Друкарська помилка. В ч. 9 на стор. 124, 2 шп., 22 рядок здолу замість „Гіршлера“ має бути „Гіртлера“.

Хто хоче певно та скоро інформувати ся про події в Українській Народній Республіці, той мусить читати щоденник

Виходить що дня рано. **Діло.** Видає: Вид. Спільн. „Діло“.

Наших читачів і прихильників просимо приднувати „Ділу“ нових передплатників, бо тільки таким способом може часопись удержати ся і поступити вперед в області інформаційних вимог.

Місячна передплата виносить 5 К., чвертьрічна — 15 К., піврічна — 28 К., річна — 56 К.

Редакція й Адміністрація: „Діло“, Львів, Ринок, ч. 10.

Зміст: Шевченків „Заповіт“ і Україна.—Полонений М. Капельгородський. У великі дні. М. Грушевський. В сімдесяті роковини кирило-методівської справи.—Полонений М. Капельгородський. У вінок Ієнійськ.—Мир з Україною перед парламентами центральних держав.—Міровий договір з Росією.—М. Троцький. Народ і армія.—А. Бабюк. Українські Січові Стрільці на Україні.—П. В. З приводу ходемської справи.—Др. Л. Мишуга. Реалізм в творах Леся Мартовича. II.—Вісти.

Видає і відповідає за редакцію Микола Троцький
—З друкарні Адольфа Гольцгаузена в Відні.—

**Купуйте дешеві й загально-доступні видання
Союза визволення України:**

	к.с.
1. В. Антонович. Хмельниччина в повісті Г. Сенкевича	—40
2. М. Богданович. Відоруське відродження	—40
3. Іп. Бочковський. Фінляндія та фінляндське питання	1:20
4. Вяч. Будзиновський. Як Москва нищила Україну	—60
5. М. Возняк. Наша рідна мова. З 18 портретами	—20
6. Памяти Івана Франка. Опис життя, діяльності й похорону. Зладив М. Возняк. З 12 малюнками	1—
7. Вол. Гнатюк. Національне відродження австро-угорських Українців (1772—1880 pp.)	—80
8. Вол. Гнатюк. Українська народна словесність	1—
9. Prof. M. Hruschewskij. Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung (Укр. справа в історичнім розвитку)	—50
10. Проф. М. Грушевський. Як жив український народ	—50
11. М. Грушевський. Якої автономії і федерації хоче Україна	—40
12. В. Дорошенко. У відповідь напасникам	—50
13. Вол. Дорошенко. Українство в Росії. Найновіші зася. З численнями портретами	1:20
14. Памяткова книжка Союза визволення України з 103 іл. Ціна 250 опр. прим.	3:70
15. О. Кириленко. Україні в Америці	—50
16. В. Короленко. Як упала дарська влада в Росії	—60
17. О. Кобець. В Тарасову ніч. З образками	—50
18. О. Кобець. З великих днів. З образками	—50
19. М. Кордуба. Північно-західна Україна	2—
20. Др. І. Крипякевич. Українське військо. З малюнками	—40
21. Др. Е. Lewuskyj. Galizien	—60
22. Др. Е. Левіцький. Листи з Німеччини	—80
23. Др. М. Лозинський. Галичина в життю України	—60
24. М. Лозинський. Іван Франко. З портретом Ів. Франка	1—
25. Др. М. Лозинський. Михайло Павлик	—40
26. Др. Осип Назарук. Саїдами Українських Січових Стрільців. З малюнками	3:50
27. Ів. Павлюк. Просвітна справа на селі	—60
28. Др. Іван Пулюй. Ukraina und ihre internationale politische Bedeutung	—80
29. St. Rudnyckij. Ukraina, Land und Volk. Бр. 10— в полотні	12—
30. О. Скоропис-Іолтуховський. Значіння самостійної України	—20
31. Проф. С. Томашівський. Церковний бік української справи	—30
32. М. Trotzkij. Die ukrainische national-politische Bewegung	—50
33. М. Троцький. Литовці	—40
34. М. Троцький. Як прийшло в Росії до революції	—60
35. V. Snotka-Dovskij. Україна і Українці (по хорватськи)	1—
36. Др. А. Цегельський. Русь-Україна і Московщина-Росія	—80
37. Др. Андрій Чайковський. Петро Конашевич Сагайдачний	—40
38. Чужинці про українську справу	—40
39. Т. Шевченко. Кобзарь. 2-й випуск	1—
40. Проф. І. Шишманов. Родя України в болгарським відродженню. Набувати можна отсі всі книжки в Адміністрації в дань Союзу визволення України. Wien, VIII., Josefstädterstr. 79, II, St., T. 6.	—20

На жаданне висилаєть ся поштовий чек ч. 107.090.